

INHOUD

Fort 1, augustus 1914 <i>Herman Luyckx</i>	blz. 3
De val van Fort 1, oktober 1914 <i>Leo Spaepen</i>	blz. 12
Het leven in Wijnegem tijdens het jaar 1964, scherp geobserveerd door en zorgvuldig genoteerd in WERE di <i>Wim Hertoghs</i>	blz.30
150 jaar Mezevangers <i>Vik Werrebroeck</i>	blz.44
In memoriam Lode Dieltiens <i>Tony Dieltiens</i>	blz.49
Mededelingen	blz. 53

Niets uit deze brochure mag worden overgenomen of gekopieerd zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s). Iedere auteur blijft verantwoordelijk voor de inhoud van zijn of haar artikel(s).

100 JAAR GROOTE OORLOG (2)

FORT 1, AUGUSTUS 1914

Herman Luyckx

De eerste paar maanden van de Eerste Wereldoorlog was Antwerpen in zekere zin de hoofdstad van België geworden. Zowel de koninklijke familie als de regering, de parlementen en de opperste legerstaf hadden zich daar half augustus teruggetrokken, op het moment dat de forten van Luik het begaven. Al in 1848 had de Belgische regering dit zo gepland: Antwerpen moest het ‘nationale bolwerk’ worden, mocht een of andere grote buur de neutraliteit van ons land schenden. De keuze was niet toevallig op Antwerpen gevallen, want de Scheldestad kon *dankzij haar haven gemakkelijk worden bevoorraad uit het buitenland*.¹ Vanaf de jaren 1860 was de stadswal versterkt en waren de eerste fortengordels aangelegd. Zeker toen daaraan de buitenste fortengordel werd toegevoegd – die aanleg begon in 1906 en was in 1914 bijna voltooid – werd Antwerpen beschouwd als *imprenable*: een onneembaar superfort.

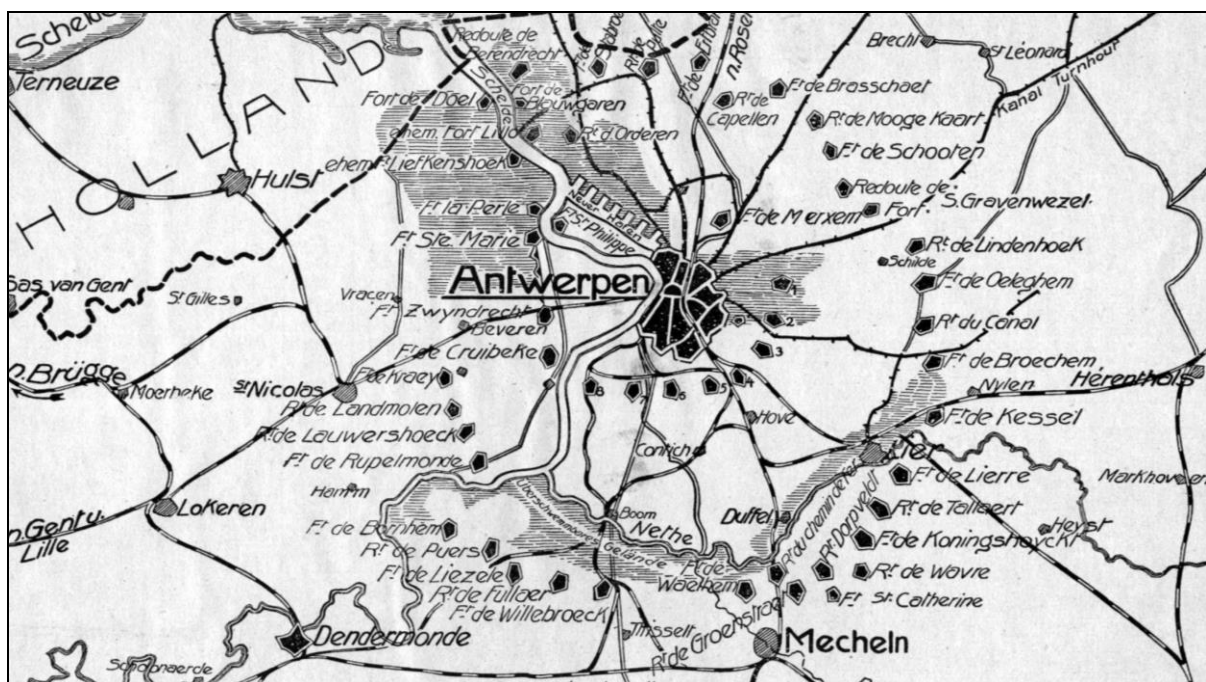
Een van de gevolgen van het terugplooiën op Antwerpen was dat Wijnegem van begin augustus tot begin oktober 1914 een bescheiden rol speelde als onderdeel van dat *reduit nationale*. Niet de gemeente, maar het fort, ook bekend als Fort 1, het meest noordelijke van acht bijna identieke Brialmontforten. De ontstaansgeschiedenis van die ‘binnenste fortengordel’ werd enkele jaren geleden in dit tijdschrift belicht naar aanleiding van de verdwijning van het café Madame X.²

Het fort van Wijnegem had weliswaar het nummer 1, maar was zeker niet het belangrijkste. Integendeel, het lag een beetje geïsoleerd en was in feite omsloten door overstromingsgronden. De benedenlopen van de beide Schijnen en de polders ten noordwesten daarvan over-

¹ Thomas G. Maes, *Antwerpen 1914. Bolwerk van België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, uitg. Houtekiet, 2013, p. 21.

² Leo Spaepen, *Adieu Madame X*, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck jg. 46/1, april 2010, p. 3-17.

stroomden regelmatig van nature en konden dus gemakkelijk onder water worden gezet. Men sprak van *de Schijn- en de Noordinundaties*.³ De denkbeeldige lijn die Fort 1 met Fort 2 verbindt, snijdt het Groot Schijn ongeveer op het punt waar die beek destijds werd afgetakt naar de Herentalse Vaart. Dit kanaaltje was aan het einde van de vijftiende eeuw aangelegd om zuiver zoet water naar de Antwerpse brouwerijen aan te voeren.⁴ Om het debiet van die waterlopen te regelen en de frequente overstromingen min of meer onder controle te houden, was er in 1552 op de sluis van die aftakking, gelegen in het toenmalige landgoed van Immerseel, een gebouwtje opgericht, dat tevens dienst deed als woning voor de ‘sassenier’: het Spuihuis.

Overstroming als wapen is niet aan de IJzer uitgevonden. Op dit Duitse kaartje zijn drie inundatiezones aangeduid: de Polders, de Nete- en de Schijnvallei.

In 1912 had de militaire overheid nog het plan opgevat om ten zuiden van de inundatiegebieden de forten te verbinden met een versperringshek, dus vanaf Fort 2, dat van Wommelgem, tot aan de Schelde te

³ Over die ligging van Fort 1 aan de zuidrand van het overstromingsgebied: o.a. Lt. Général Deguise, *La défense de la Position fortifiée d'Anvers en 1914*, 1921, p. 69 en J. Bungeneers, F. Denissen e.a. (red.), *Meanderend van Scherpenberg tot Schelde – mens en natuur in de vallei van het Groot Schijn*, 2000, p.70.

⁴ J. Bungeneers, F. Denissen e.a. (red.), op. cit. p. 93; ook W. Patroons, *Van 't Schijn tot 't Scheld*, 2009, p. 89-90 en J. Bungeneers, W. Patroons e.a., *De vallei van het Schijn. Een groene levensader voor de stad*, 2012, p. 9.

Hoboken. En aansluitend zou tussen Fort 2 en de Schelde bij Lillo een nieuwe gracht worden gegraven, ten westen van Fort 1. Tussen Lillo en Ekeren kwam de gracht inderdaad gereed, maar omdat de oorlog vroeger uitbrak dan verwacht, is de rest niet afgewerkt. Ook de zuidelijke versperring werd niet gebouwd.⁵ Wel werd in augustus nog snel een verdedigingslinie aangelegd achter de Schijninundatie, van Fort 2 via kasteel Boterlaarhof naar de oude vestingwal (waar nu de Ring ligt) ter hoogte van Borgerhout. Zo kwam het fort van Wijnegem toch geïsoleerd te liggen buiten de zogenaamde ‘tweede linie’.

Op deze foto uit het tijdschrift ‘Die Woche’ herkennen we te midden van een overstroming de molen van Lillo, die in 1966 werd verplaatst naar Lillo-Fort.

Bovendien besloot de legeroverheid om inderhaast de gronden rond en tussen de Brialmontforten plat te leggen. Enkele getuigen hebben het resultaat van die opruiming beschreven. De Amerikaanse oorlogscorrespondent Powell schreef: *Naar schatting vernietigden genietroepen op twee weken tijd voor ongeveer zestien miljoen Britse pond aan eigendommen. Nadat de soldaten hun werk gedaan hadden, zagen de buitenwijken van Antwerpen er erger uit dan San Francisco na de aardbeving [van 1906]. De mooiste buitenwijken van Europa waren weggeveegd als door een spons die een schoolbord proper veegt.*⁶

⁵ J. Bungeneers, F. Denissen e.a. (red.), op. cit. p. 99-100.

⁶ Anthony en Nicky Langley, *Ooggetuigen uit de Grote Oorlog, Een Amerikaans reporter beleeft en beschrijft de strijd in Vlaanderen in 1914*, 2013, p. 88. Het boek is een vertaling en bewerking van E.A. Powell, *Fighting in Flanders*, 1914.

Deze niet-gelocaliseerde foto toont de kaalslag die het Belgische leger in de omgeving van de forten aanrichtte om de vijand elke dekking te ontnemen.

Een andere ooggetuige is Jozef Muls, een Antwerpse advocaat die enige tijd als tolk in dienst was van de krijgsraad en die een dagboek bijhield over het lot van zijn stad tijdens de eerste oorlogsmaanden. Midden augustus bezocht hij met een dienstwagen de fortengordel van Merksem tot Wilrijk:

Ik bedacht hoe wij ze vroeger gezien hadden op onze wandelingen naar het Peerdsbos of naar Schilde en 's-Gravenwezel. De forten waren oasen van groen, verscholen achter mooie hoge bomen, in de lente bedolven onder het gele goud van de bremstruiken. Ze schenen nooit bij een oorlog betrokken te zullen raken, zo rustig en schilderachtig kwamen ze ons voor. Nu was alles kilometers in het rond afgehakt en neergehaald. De prachtige eeuwenoude dreven van beuken, eiken of olmen waren als in een reusachtige orkaan uitgerukt of verdwenen. Overal staken stronken uit, soms breed en rond als tafels. Ze maakten het land tot een gruwzame wildernis. Je kon van het ene fort naar het andere kijken. Die forten leken in de verte op kleine heuvels boven de effen vlakte, waar de puinhopen lagen van afgebroken huizen, en waar hier en daar nog een gebouw stond te smeulen of te branden en een ander, in een wolk van stof en vuur, met dynamiet in de lucht geblazen was.⁷

⁷ Het dagboek van Jozef Muls *De val van Antwerpen* verscheen in 1917 en werd in 2013 heruitgegeven als onderdeel van het boven genoemde boek van Th. G. Maes. Het citaat staat op p. 192-193. Of Muls ook de rookpluimen van het Spuihuis gezien heeft is niet zeker, want hoewel sommige bronnen

Vervolgens werden, deels met de hulp van lokale werklieden, in die lege vlakten prikkeldraad, valkuilen en loopgraven aangelegd.

Maar laten we terugkeren naar Fort 1. De genoemde Jozef Muls is een van de weinigen die het interieur van de forten (beknopt) beschreef: *Ik kwam in de overwelfde, witgekalkte kazematten, langs donkere trappen en gangen, onder duistere gewelven, waar we commandanten en officieren vonden die hun baard al verschillende weken niet meer geschoren hadden, en die samen met hun soldaten nog alles in het werk stelden om de verouderde forten toch nog in staat van verweer te brengen.*⁸

Een soldaat aan het woord

Het citaat van Muls is een van de zeldzame bronnen die een inkijk geven in het concrete fortleven tijdens de zomer van 1914. In een boek over de Briamontforten beweert Robert Gils dat er geen persoonlijke getuigenissen uit de forten bekend zijn. Hij beperkt zich dan ook tot het weergeven van algemene informatie die hij vond in publicaties die hoofdzakelijk de situatie in het laatste kwart van de negentiende eeuw behandelen.⁹ Zo vertelt hij dat de soldaten pas vanaf 1872 drie maaltijden per dag kregen (voordien twee), dat ze hun eten zelf moesten klaarmaken tot er in 1885 een vaste kok werd aangesteld, dat in 1886 werd voorgeschreven dat ze dagelijks hun aangezicht, wekelijks hun voeten en om de twee weken hun hele lichaam moesten wassen en dat hun werkkledij bestond uit een witte linnen vest, een blauwe linnen broek en ‘holleblokken’.

In een recenter boek over de forten stipt dezelfde auteur aan dat het leger toen bij vele katholieken de reputatie had ‘een poel des verderfs’ te zijn: *Veel officieren waren liberaal en nogal antiklerikaal. Het leger begeleidde de processies, maar deed weinig om het vervullen van de godsdienstplicht van zijn soldaten te vergemakkelijken. De*

vermelden dat het gebouwtje *door oorlogsomstandigheden vernield* werd of afbrandde in 1914, zijn er ook aanwijzingen dat het er eind 1915 nog was. De ruïne is in 1994 archeologisch onderzocht door heemkring Jan Vleminck. Resten ervan zijn nog te zien aan de westelijke rand van het golfterrein van Ternesse.

⁸ Th. G. Maes, *Antwerpen 1914*, p. 192-193.

⁹ Robert Gils, *Het dagelijks leven in de forten*, in: Piet Lombaerde (red.), *Vesting Antwerpen – De Brialmontforten*, 1997, p. 90-95.

*zeldzame aalmoezeniers liepen in soutane en hadden geen vrije toegang tot de militaire kwartieren. In die kwartieren was er ook geen kapel.*¹⁰ Elke dag mochten de soldaten na de dienst het fort verlaten. Ze konden zich ontspannen in de cafés en er met burgers omgaan, wat soms leidde tot ruzies of vechtpartijen. Maar hoe het er in de zomer van 1914 aan toe ging, komt bij Gils niet aan bod. In ieder geval konden de soldaten van Fort 1 in augustus niet meer terecht in Het Paviljoen (*foto, rond 1920*), het houten soldatencafé dat vlakbij de hoofdingang aan de westzijde lag, nabij Deurne-Ruggeveld. Dat werd immers afgebroken in het kader van de hierboven beschreven terrein-effening en werd pas na de oorlog heropgebouwd.

Toevallig is onlangs toch een interessante persoonlijke getuigenis opgedoken. Ze handelt niet zomaar over het fortleven in het algemeen, maar is opgetekend door een artillerist die in Fort 1 gelegen was, en nog wel in augustus 1914! De soldaat was bovendien niet de eerste de beste, al was hij toen een gewone soldaat, zonder enige rang. Het was Hugo Rau, een van de stichters van onze heemkring, die ons erop wees dat een recente biografie over Leo Vindevogel een hoofdstukje bevat over de jaren dat deze bekende figuur uit de Vlaamse beweging deelnam aan de Eerste Wereldoorlog. Hij had zich op 5 augustus in Antwerpen vrijwillig bij het leger aangesloten. Vindevogel wilde als kanonnier naar Luik gaan, maar kwam terecht in de vestingartillerie van het fort van Wijnegem.

¹⁰ Robert Gils, *Een gordel van beton. De Antwerpse pantserforten*, 2011, p. 75.

Vindevogel was toen 25 jaar, onderwijzer en ongehuwd. Hij was in de streek van Ronse al enkele jaren politiek actief als secretaris van de Christen Volksbond, een syndicale vereniging die zich antisocialistisch en Vlaamsgezind opstelde. In tegenstelling tot de Daensisten van Aalst bleef de Christen Volksbond met de arbeidersstand ijveren binnen de machtige Katholieke Partij. Lezers van vandaag kunnen het eigenaardig vinden dat een jonge Vlaamse intellectueel zich vrijwel onmiddellijk na de inval van het Duitse leger vrijwillig aanmeldde om het Belgische vaderland te verdedigen, zeker als men weet dat Leo Vindevogel een van de bekendste symboolfiguren zou worden van de Vlaamse politieke collaboratie in de Tweede Wereldoorlog. Wegens zijn optreden als oorlogsburgemeester in Ronse (1941-1944) werd hij nadien inderdaad ter dood veroordeeld en in september 1945 ook effectief terechtgesteld. De vraag of deze straf niet veel te zwaar was, heeft nog jarenlang heel wat polemieken losgemaakt, maar die discussie valt buiten het bestek van dit artikel.

Flamingant zijn was tot en met de Eerste Wereldoorlog helemaal niet tegenstrijdig met Belgisch patriottisme. De Vlaamse beweging was tot 1914 nog hoofdzakelijk een taalstrijd: een strijd voor gelijke rechten in een Belgische context. Toen Duitsland ons land binnenviel, laaide dat patriottisme op tot een heftige koorts die alle bevolkingslagen van het land in haar greep had. Dit werd nog versterkt toen de populaire koning Albert zich op 3 augustus als koning-soldaat aan het hoofd van zijn troepen zette.¹¹ Op 5 augustus, op dezelfde dag dat Vindevogel (*foto hiernaast, op latere leeftijd*) oorlogsvrijwilliger werd, richtte koning Albert een proclamatie ‘aan het leger der Natie’, met de beroemde woorden: “*Cesar heeft tot uwe voorouders gezegd: van al de volkeren van Gallië zijn de Belgen de dappersten. [...] Herinnert u, Vlamingen, den slag der Gulden Sporen, en gij Walen van Luik, die op ’t oogenblik aan de eer zijt, herinnert u de zeshonderd Franchimontezen.*”¹² Samen met Vindevogel hebben

¹¹ Sophie de Schaepdrijver, pp. 27-44 en 66-71.

¹² Citaat uit *Het Vlaamsch Heelal*, Antwerps weekblad, 8 augustus 1914.

die eerste dagen van augustus zowat 20.000 oorlogsvrijwilligers zich bij het leger aangemeld.

Op 9 augustus riep Vindevogel in 't Volk van Ronse, het weekblad van de Christen Volksbond, zijn makkers op om hem te volgen: *Het vaderland is in gevaar en wij hebben te kiezen, ons leger ter hulp te vliegen of de verwoesting van den oorlog en misschien 't juk der overheersching te dragen. [...] Het kan niet zijn dat wij de vaderlandsliefde aan anderen preeken en zelve onzen plicht verzuimen. [...] Nu zijn er geen katholieken, liberalen of socialisten meer, noch walen noch vlamingen, noch burgers noch werklieden, maar enkel Belgen, broeders. Jongelingen van België, die eenigszins te huis weg kunt, doet als wij en geeft u op!*¹³

Zijn indrukken over het fortleven verschenen een week later in hetzelfde blad. Hij schreef in de volkse stijl waarmee andere jongens naar hun ouders of hun lief schreven:

Ik ben in 't fort 1, Wijneghem, 19de batterij, en slaap in de kamer 94. Dat is ook mijn adres. Het Leven van den troep is iets aparts, zulle! 's Morgens droog brood met water; de koffie van hier kan ik in mijn lijf niet krijgen. 's Middags een stuk bouilli met soep – de soep is goed – en droog brood; 's avonds goede aardappelen en droog brood! Aangezien het staat van beleg is mag niemand buiten gaan en in de kantien is niets dan slecht bier te krijgen. Dus 't regiem van den troep. Vandaag, zondag, niet naar de mis, en oefeningen als alle dagen. Wij hebben hier nog geen aalmoezenier gezien. Voor de oefeningen, ge moogt gelooven dat het lastig is! Hier zijn noch boeken, noch gazetten, nu en dan een stuk van een gazet. Alles is hier leelijk – ge kunt denken een fort met donkere onderaardsche gangen. Bijna alles is hier vuil. Maar 't geen alles overtreft, dat is de walgelykheid van 't kazerneleven – ten minste bij ons. Wij hebben hier een troep Gentenaren die afschuwelyk praat en tekens maken. Overal is hier een vermufte lucht, bijzonderlyk in de kamers; ge kunt denken met 40 in een redelyk kleine kamer.

Het zijn typische klachten van een jongeling die zich het soldatenbestaan wat opwindender had voorgesteld, maar hij hield de moed erin:

¹³ P.J. Verstraete, *Leo Vindevogel – Biografie*, 2013, p. 111.

Gelukkig dat ik hier nog een makker uit Ronse heb, want anders zou 'k het vertrek naar den oorlog als eene groote verlossing afwachten. De atmosfeer van den troep en mijn temperament staan tegenovereen. Natuurlijk spreek ik hier van mij en van mijne kamer. Hier zijn er velen die hun jonnen¹⁴ en vele kamers – naar ik hoor – zijn beter dan de mijne. Veel vrijwilligers, voornamelijk jonge, voelen de noot nogal hard om kraken: de terugwerking komt en ze zouden het louter willen beklagen; dat zal passeeren, de ouderen beuren ze ten andere goed op. We leven hier als in eene afzonderlijke wereld, buiten die, waar gij leeft. Ge kunt denken welke verandering! Denk nu nochtans niet dat wij ons iets beklagen.¹⁵

Aardappelen schillen in Fort 1, rond 1920.

Helaas kreeg dit verslagje geen vervolg. Ook Vindevogels biograaf betreurt dat zijn beschouwingen over het soldatenleven uit de jaren 1914-1918 hier ophielden. In het militaire dossier van Leo Vindevogel wordt vermeld dat hij op 11 september 1914 van de artillerie van fort Wijnegem werd overgeplaatst naar de *2de batterij, vestingartillerie Antwerpen* en dat hij vanaf half oktober, na de val van Antwerpen, bij de genietroepen terechtkwam. Van eind januari 1915 tot aan zijn demobilisatie op 28 februari 1919 maakte hij deel uit van de bereden artillerie. Hij verwierf acht frontstrepen.¹⁶

¹⁴ ‘Hem/hun jonnen/jeunen’ (Oost-Vl. dial.): het goed hebben, zich amuseren.

¹⁵ P.J. Verstraete, op. cit. p. 112-113.

¹⁶ Arch. Kon. Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, dossier 6049034

DE VAL VAN FORT 1, OKTOBER 1914

Leo Spaepen

Helaas kreeg dit verslagje geen vervolg, zucht Herman Luyckx in het vorige artikel. Leo Vindevogel, de hoofdfiguur van zijn verhaal, heeft de val van Fort 1 inderdaad niet meegemaakt. Hij werd immers in september 1914 overgeplaatst naar een positie op de oude Antwerpse vestingwal, en daar behoorde hij wellicht tot de laatste verdedigers die er op 8 oktober in slaagden de Schelde over te steken. Maar kijk, zijn verslag over Fort 1 kreeg tóch een vervolg, zij het dan geschreven door iemand anders. Een collega-artillerist, met name Gustaaf Van der Linden uit Duffel, verbleef in Wijnegem van begin augustus tot 9 oktober en zou er Vindevogel dus vijf of zes weken kunnen gekend hebben. Hij maakte de val van het fort van binnenuit mee en hij noteerde zijn ervaringen vanaf 1 augustus 1914 tot 1 juli 1915 in vijf schriftjes. Ze werden drie jaar geleden gevonden op de zolder van zijn kleinzoon Marc Van der Linden, de huidige burgemeester van Duffel, en zijn onlangs te boek gesteld door Dirk Van Engeland.¹

Gustaaf (Staf) Van der Linden werd in Duffel geboren in 1881. Als jongeman verloor hij rond de eeuwwisseling beide ouders, waarna hij zich om de kost te verdienen in het leger opgaf als beroepsvrijwilliger. Hij werd ingedeeld bij de artillerie en maakte op die manier al in 1901 kennis met het fort van Wijnegem, waar hij drie jaar dienst deed. Na enkele jaren in Brussel te hebben gewoond, keerde hij naar Duffel terug en begon zich met sportzaken bezig te houden. Hij richtte o.a. het tijdschrift *Onze Kampioenen* op, dat zich vooral op de wielersport toeleegde en waaraan ook Karel Van Wijnendaele meewerkte. In 1910 huwde hij met Anna Sels, met wie hij zich in de Kerkstraat vestigde

¹ Dirk Van Engeland, *Krijgsgevangene in de Grote Oorlog. Het oorlogsverhaal van Gustaaf Van der Linden*, uitg. De Klaproos, Brugge, 2013. We danken de auteur voor de toelating om de passages over Wijnegem over te nemen en voor het doorsturen van een paar foto's. Het boek is nog steeds verkrijgbaar via www.grootenduffelaar.be.

en twee kinderen kreeg: Augusta (°1912) en Hendrik (°1914). Zijn schoonvader, Louis Sels, was een man van aanzien in Duffel. Hij was er burgemeester en bezat een groot tuinbouwbedrijf met vestigingen in Duffel en Sint-Katelijne-Waver. Toen hij stierf, kon schoonzoon Staf de Waverse tak van het bedrijf overnemen. Zijn toekomst en die van zijn gezin zag er in 1914 dus erg rooskleurig uit. Maar ...

Het was op 1 augustus, om 6 uur 's morgens, zo begint zijn dagboek. Men klopt op de deur van mijn slaapkamer. Een bevel om ogenblikkelijk mijn legerkorps te verwoegen. Het drukt zwaar, loodzwaar op de gemoederen van mijn dierbare gade en van mij. Tranen vloeien bij beken. Onze kleine lievelingen worden innig aan 't hart gedrukt, geliefkoosd en gekust. Met een laatste "vaarwel", een laatste omhelzing van man en vrouw en een plechtig "tot weerziens" scheidt een krijger van zijn beminde echtgenote, zijn zo geliefde kinderen en van alles wat hem zo dierbaar is. Duitsland heeft Frankrijk de oorlog verklaard. Wij moeten de Belgische onafhankelijkheid doen eerbiedigen. Eenieder dus op zijn post. Die post was dus voor hem: het fort van Wijnegem.

Links zien we Gustaaf Van der Linden poseren als krijgsgevangene in Duitsland. Rechts zijn vrouw Anna Sels met hun kinderen Hendrik en Augusta (1918 of '19)

Wat historische betrouwbaarheid betreft, is het met Van der Lindens dagboeken wel oppassen geblazen. Als hij bijvoorbeeld zegt dat het op 1 augustus was dat hij werd opgeroepen, dan verraadt het woordje

was dat hij deze gebeurtenis later heeft genoteerd, ook al gebruikt hij in zijn volgende zinnen geregeld de tegenwoordige tijd. Het duurt tot 4 oktober vooraleer hij datums boven zijn teksten zet. Op dat moment, zo lijkt het, begint na de inleidende beschouwingen het echte dagboek. Maar ook die indruk is misleidend: de verteltijd en tijdsaanduidingen als *Toen begreep ik...*, *Later vernamen we...*, *die vrijdag...* enz., doen vermoeden dat het ook na 4 oktober nog altijd om reconstructies gaat. Hoewel de chronologische gegevens geleidelijk preciezer zijn, wordt het duidelijk dat de notities pas vanaf 17 oktober geschreven zijn op de datum die erboven staat. Niet onlogisch, want dat was de dag waarop de schrijver met de andere krijgsgevangenen in het Duitse Halle arriveerde en zich kon settelen in zijn eerste detentieoord. Het is zeer aannemelijk dat hij pas toen de gelegenheid en het materiaal kreeg om met een dagboek te beginnen, en dat hij pas toen zijn herinneringen aan de voorafgaande periode in één keer opschreef.

Hier moeten we dan ook de verklaring zoeken voor het feit dat Van der Linden zich danig vergist inzake de chronologische opeenvolging van de gebeurtenissen, althans voor de begindagen van oktober. Liet zijn geheugen hem na twee weken in de steek? Werd zijn tijdsbesef in die hectische dagen vertroebeld door stress en door het onregelmatige ritme van waken en (een beetje) slapen - voor zover er tussen al dat gedonder van slapen sprake kon zijn?

Hoe dan ook, voor de structuur van dit artikel scheidt het een dilemma: moeten we sommige delen uit het dagboek omwille van de historische juistheid naar een andere datum verplaatsen, of behouden we de foute data? We hebben ervoor gekozen de authenticiteit van het document te respecteren en dus de originele notities ongewijzigd over te nemen,² maar we laten ze volgen door (wegens plaatstekort te summiere) historische duiding en, waar nodig, door chronologische correcties.

In zijn **inleiding** schetst Van der Linden de toestand in het fort in de maanden augustus en september. De 19de reservebatterij waartoe hij behoorde, stond onder leiding van ene luitenant Janssens, bijgestaan door ene adjudant Perret. Voor beiden koestert hij het grootste respect.

² De (ingekorte) dagboektekst wordt hier, gecursiveerd en zonder verdere bronvermeldingen, weergegeven in de versie waarin hij verscheen in het boek van Dirk Van Engeland, die hem taalkundig enigszins heeft gemoderniseerd.

Later kwam commandant Raulies (ontsnapt van Luik) en nam deze het bevel van ons fort over, terwijl luitenant Janssens het commando van onze batterij behield. De werken betreffende het verdedigen van fort 1, door deze laatste begonnen, werden door commandant Raulies hernomen en vervolledigd. Het fort, gans buiten de tweede verdedigingslijn van de versterkte stelling van Antwerpen vallende, lag geheel afgezonderd en was dus volledig aan zichzelf overgeleverd.

De komst van commandant Raulies dient waarschijnlijk gesitueerd te worden rond 16 augustus. Op die dag viel het laatste van de twaalf Luikse forten. Het werk dat Raulies liet uitvoeren, betrof vermoedelijk het graven van grachten. Dat Fort 1 buiten de tweede linie lag, kwam o.a. door de inundatie van de Schijnvallei, waarschijnlijk vanaf het Spuihuis via het Rivierenhof tot achter het Cogelsplein en dan verder naar het noorden. Achter het water was in augustus een noodlinie aangelegd, die het Fort 2 verbond met de toen nog niet afgebroken 19de-eeuwse vestingwal in Borgerhout (zie ook bij Herman Luyckx).

Het reglement van inwendige dienst werd er ten strengste toegepast. Alle uitgaan was totaal verboden en het bezoek van bloedverwanten slechts van 12 tot 13 u. en van 6 tot 8 u. 's avonds toegelaten. Later zelfs, toen de vijand onze eerste verdedigingslijn aanviel, werd ook alle familiebezoek opzijgezet. Voegen wij daar nog het doen springen van de twee bruggen bij, bij middel van poeder en tonite, alsook het ophitsen van uit Namen ontsnapte soldaten en onderofficieren, die beweerden dat wij gans machteloos tegenover de vijand stonden, aangezien deze met zijn monsterachtige 42'ers in Namen alle forten als speelballen in enkele dagen, ja uren tijd had kapotgeschoten.

De Duitsers hadden Brussel al bezet op 20 augustus en op 25 augustus ook het laatste Naamse fort al veroverd, maar het bolwerk Antwerpen (met daarin het Belgische veldleger) lieten ze aanvankelijk ongemoeid omdat ze zo snel mogelijk de Franse linies langs achter in de tang wilden nemen. Pas toen de Belgen hen op 9 september voor de tweede maal vanuit Antwerpen aanvielen, besloten ze korte metten te maken met ons *nationaal reduit*. Generaal Hans von Beseler werd met die opdracht belast en kreeg daarvoor naar schatting 125.000 man plus een groot aantal artilleriestukken ter beschikking. Vanaf 28 september bestookte hij enkele forten van de buitenste verdedigingsgordel tussen

Mechelen en Lier onder meer (maar niet uitsluitend) met KMK's, die kogels afvuurden met een diameter van 42 cm.³ Op 10 oktober noteert Van der Linden: *Volgens verklaringen van Duitse soldaten weegt een 42 cm-kogel 750 à 800 kilo en is deze 1,9 meter hoog. Hij doorboort een gepantserde betonlaag van 4 meter en laat na zijn ontploffing een kuil na die soms van boven een doormeter van 10 meter heeft.*

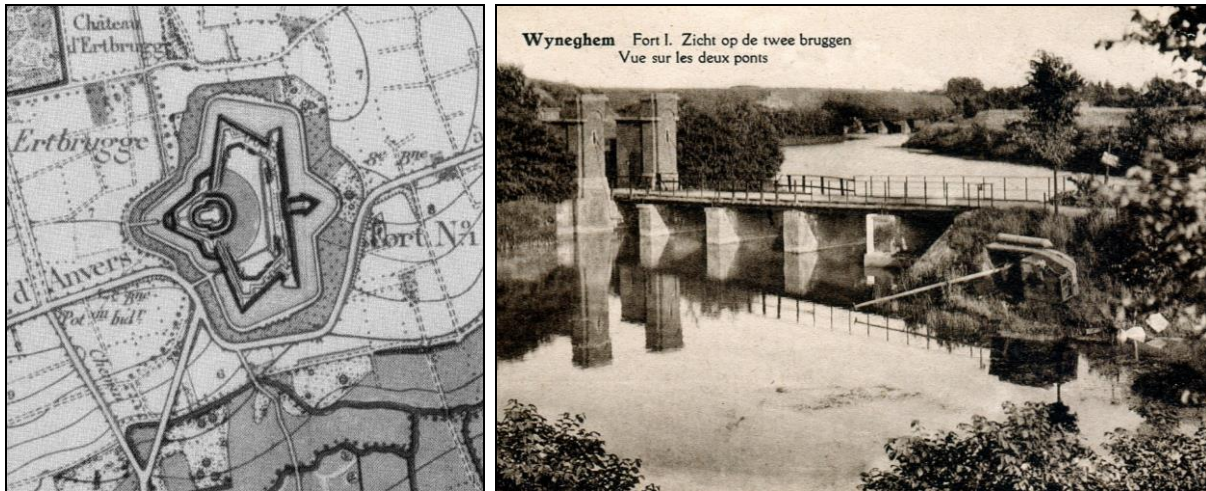
Belgische kanonnen op het oefenterrein achter Fort 1 (postkaart, rond 1920).

Daartegen was geen Belgisch kruid (in dit geval kruit) gewassen. Over de bewapening van Fort 1, die gedeeltelijk nog dateerde van de jaren 1860, zegt Van der Linden: *Alles wat wij van kanonnen bezaten waren 4 kanonnen van 5,7 cm, 12 kanonnen van 9 cm, 4 kanonnen van 12 cm in staal, 4 kanonnen van 12 cm in ijzer en enige kazematstukken van 12 cm in ijzer. Dus nauwelijks genoeg om de vijandelijke infanterie gedurende enkele stonden voor de gracht te houden in geval van een stormloop. Het verste dat men met sommige van deze oude vuurmonden kon schieten was 5.000 meter. En zeggen dat de vijandelijke vuurmonden 12.000 tot 18.000 meter droegen.*

In tegenstelling tot de andere Brialmontforten, die al met beton waren versterkt, bestond dat van Wijnegem ook nog volledig uit baksteen. *“Onze forten zijn van karton, tegenover die monsterkanonnen waar Brialmont nooit op gerekend had”*, zucht een wanhopige Wijnegemse

³ Kurze Marine Kanone of ook ‘Dikke Bertha’s’ genoemd, naar de kleindochter van staalfabrikant Alfred Krupp. Hun reikwijdte bedroeg een kleine 10 km.

kanonnier bitter op 3 oktober bij Jozef Muls.⁴ Op de koop toe schoten de Belgen, in tegenstelling tot de Duitsers, nog met buskruit. Doordat elk schot een dikke rookpluim achterliet, had de aanvaller het niet echt moeilijk om zijn doelwit in het vizier te nemen, terwijl hij zelf onzichtbaar bleef en buiten het bereik van het Belgische geschut.

Links: situering van Fort 1 op een kaart uit 1883. Rechts: de twee bruggen, met vooraan de hoofdingang, gezien vanuit het noordwesten (postkaart, rond 1920).

Wat het doen springen van de twee bruggen betreft: dat zou volgens Roland Versele pas op 8 oktober zijn gebeurd.⁵ Het bevel daartoe van generaal Deguise, opperbevelhebber van de zgn. *Versterkte Stelling Antwerpen*, was niet bedoeld om de vijand tegen te houden, maar om te beletten dat de verdedigers op de vlucht zouden slaan (zie verder). Nochtans vermeldt Van der Linden het springen van de bruggen in één adem met de komst van soldaten uit Namen, einde augustus. Ook op 5 oktober maakt hij gewag van een half vernielde brug. Zelfs als die laatste datering er twee dagen naast zit, klopt het nog niet.

De mannen van de eerste verdedigingslinie hebben zich volgens onze dagboekschrijver zeer heldhaftig gedragen, maar wegens de geweldige vijandelijke overmacht in vuurkracht was elke weerstand onmogelijk: *Je kunt je gemakkelijk een denkbeeld vormen van de zedelijke toestand waarin wij de laatste dagen van ons droevig bestaan in fort 1 doorbrachten. Niets bleef ons dus over dan ofwel op onze post gedood*

⁴ J. Muls, *De val van Antwerpen*, in: T.G. Maes, *Antwerpen 1914, Bolwerk van België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, uitg. Houtekiet, 2013, p. 230.

⁵ R. Versele, *1914. Belegering en val van de Versterkte Stelling Antwerpen*, in: P. Lombaerde, *Vesting Antwerpen, de Brialmontforten*, 1997, p. 102-103.

te worden of gevangen genomen te worden. Een akelige en angstige strijd tussen vaderlands- en vaderliefde. Want immer zweefde ons die nare gedachte voor de geest: één enkel treffen, één enkele kogel en ... weerloze vrouw en kinderen ... arme weduwe ... ongelukkige moeder! [...] In het fort van Walem hebben enkele soldaten, op het laatste door waanzin getroffen, zelfmoord gepleegd, liever dan nog langer de akeligheid van zulk een bombardement uit te staan. [...] Zo werden deze gewapende rots- of betonblokken een voor een vernietigd of in de onmogelijkheid gesteld om zich te verdedigen. Na de forten kwam een natuurlijke hinderpaal voor de vijand: de Nete met haar overstromingen. Hier nogmaals had een wanhopige strijd van onze infanterie en veldartillerie plaats. De strijd was heldhaftig en duurde verscheidene dagen, doch helaas ... de overmacht! Ons veldleger zag zich nogmaals gedwongen om achteruit te wijken en langs Antwerpen een uitkomen te zoeken.

Tijdens de zware bombardementen werden tussen 28 september en 1 oktober in de forten van Walem, Sint-Katelijne-Waver en Koningshooikt munitiedepots getroffen, die met enorme explosies in de lucht vlogen. Na vier dagen van beschieting konden de Duitsers alle forten tussen Mechelen en Kessel zonder noemenswaardige weerstand innemen op 2 en 3 oktober (zie kaart op blz. 4). De Belgen trokken zich terug achter de Nete, maar ze konden niet beletten dat de vijand op 5 oktober deze hindernis ten oosten van Duffel overstak en Lier bezette. 's Anderendaags viel ook het fort van Broechem en kwamen de Brialmontforten en Antwerpen stilaan binnen schietafstand te liggen.

4 oktober

Sedert zondag 4 oktober stonden wij dus op onze posten, aan onze kanonnen, en wij zouden er dag en nacht aanblijven tot vrijdag 9 oktober ... onze gevangenneming! Alle soldaten die dienst deden aan de stukken waren verdeeld in drie ploegen: één ploeg van dienst, één ploeg als schutters (met geweer) op de vesting en één op rust. De geestestoestand van de manschappen was verre van bevredigend en de ergerlijkste tonelen stonden voor de deur. Een droevige anarchie ondermijnde onze soldaten, die zich in zulke zwakke stelling niet veilig waanden. [...] Intussen vernam ik het vernietigen van mijn serres in Sint-Katelijne-Waver, alsook de waarschijnlijke vernietiging van mijn

huis in Duffel, met alles wat ons overbleef. Slechts één grote, verhelende hoop bleef mij: mijn dierbare vrouw en mijn zo beminde kinderen (het enige waar een mens in zulke ellendige omstandigheden nog aan denkt) waren godzijndank in veiligheid. Een snelbericht uit Essen had mij daarvan de verzekering gegeven. En dit bezielde mij genoegzaam met moed. Algemene biecht en communie. Gerust geweten ... volledige onderwerping ... grote koelbloedigheid.

De serres van Staf Van der Linden werden mogelijk vernield door de geweldige ontploffing van het fort van Sint-Katelijne-Waver op 29 september, waarbij talloze soldaten op slag gedood werden en anderen werden bedolven onder betonblokken. Zijn vrouw en kinderen zullen echter Duffel, op slechts twee kilometer van dat fort gelegen, de dag voordien al wel verlaten hebben, toen rond de middag de beschieting begon en in de omgeving grote paniek veroorzaakte. Maar het ergste moest toen nog komen: op 3 en 4 oktober werd Duffel nagenoeg tot puin geschoten, toen de Duitsers in de buurt de Nete probeerden over te steken.

Van der Lindens vrees dat zijn huis in Duffel ernstig zou zijn beschadigd, was terecht. In het centrum bleef na 4 oktober maar weinig overeind (postkaart).

Vanuit de wijde omtrek vluchtten de mensen in eerste instantie naar Antwerpen, want de koning, de regering en het leger zaten daar, dus daar zou het toch wel veilig zijn? Maar Antwerpen kon al vanaf half september de stroom vluchtelingen in de vele tentenkampen niet meer opvangen en stuurde zoveel mogelijk mensen door: richting Oostende via de pontonbrug aan het Steen, per schip naar Engeland (wie het kon

betalen) of naar Vlissingen. De grootste groep vluchtte noordwaarts naar Nederland, dat zijn neutraliteit had kunnen bewaren. De treinen naar Essen die nog reden, puilden dan ook uit; voor Anna en haar twee kleine kinderen zal het vast geen plezierreisje geweest zijn. Duizenden trokken ook te voet weg, met pak en zak beladen of met behulp van allerlei karren. Van augustus tot eind oktober zochten ongeveer een miljoen Belgen een toevlucht in Nederland.

Alfred Ost, 'De vlucht naar Holland door een Belg gezien', tekening 1914.

5 oktober 1914

We hebben verscheidene troepen voorbij ons fort zien trekken, doch wij waren zonder de minste betrekking met de stad. De laatste achteruitwijkende troepen trokken voorbij fort 1 maandagmorgen 5 oktober rond 9 uur 's morgens. Daarna niets meer ... zelfs geen vluchtelingen ... geen levende ziel. Alles viel stil, droevige en akelige stilte, voorganger van de alverbrijzelende en beslissende storm: de beschieting van Antwerpen. Gedurende de rest van de dag verliep alles rustig. Ik behoorde tot de ploeg die van 8 uur 's avonds tot 4 uur 's morgens mocht rusten, dat wil zeggen bij onze stukken in de rechtse kazemat wat slapen op een strozak, doch immer gans gekleed en gewapend blijven. Slapen!!... Rusten!!... Schone woorden zo vol betekenis voor onbekommerde lieden die zich na de gedane taak ongestoord kunnen neervlijen. Doch wanneer allerlei stormachtige en kommervolle gedachten de geest tergen, wanneer men echtgenoot en vader is en ver

verwijderd van die lievelingen ... immer geplaagd door dat droevige denken: zal ik ze nog ooit weerzien?

[...] Ik had mij na lang heen en weer wandelen, om mijn gespannen zenuwstelsel wat lucht te geven, toch maar neergestreken en was al denkend en zuchtend zachtjes ingesluimerd. Eensklaps, rond middernacht, alarmgeschal van een trompet en het verbazende gerucht van een door het luchtruim vliegende kogel deden mij plots opspringen en naar mijn post lopen. Welk een angstige, pijnlijke verrassing mij gans alleen op mijn post te bevinden, in die akelige duisternis ...Langzaam kwam ik weer tot bezinning, toen ik aan een van de uitgangspoorten hoorde roepen en geweer- en revolverschoten hoorde lossen. De geweerschoten werden door soldaten tegen commandant Raulies gelost, deze schoot met zijn revolver. Ik hoorde de commandant van plicht en eer spreken, en van terugkeren. Toen begreep ik de droeve werkelijkheid in al haar akeligheid: 261 soldaten, waaronder 24 onderofficieren en menige brigadiers, van de in totaal 357 manschappen uit ons fort, waren weggevlucht, lafhartig gevlucht bij het eerste teken van 's vijands tegenwoordigheid. De vluchters hadden de sloten van de kettingen waarmee de bruggen werden opgehaald, doen springen, hadden enige planken vergaard en baanden zich zo een uitgang over de half vernielde brug. Daar stonden wij nu voor de verdediging van ons fort, met enkele krijgers. Wat gedaan? "Maakt al uw stukken onbruikbaar", luidde het bevel van onze bevelhebber. We moesten bepaalde delen van de kanonnen verbergen, in het water of onder de grond, op die wijze dat ze niet meer konden schieten. Daarna moesten we ons in de gang van de slaapkamer verenigen. Dit werd gedaan en toen telefoneerde commandant Raulies naar de generaal te Antwerpen. Raulies legde de onmogelijkheid van de verdediging van ons fort zo goed mogelijk uit en vroeg hem de aftocht te mogen nemen, om ons bij andere strijdende makkers nuttig te maken. "Een ware verdediger van het vaderland, een echte Belg verlaat nooit zijn post", zo luidde het antwoord van de generaal. "Blijf op uw post tot ter dood! Ik zal u versterking sturen." Onze vuurmonden werden zoveel mogelijk opnieuw in staat gesteld. We ontgroeven de verborgen stukken, herbezigten die nog in staat waren en gingen nieuwe stukken zoeken in de magazijnen, na eerst de deuren ingebeukt te hebben. De adjudant van het materieel bevond zich tussen de gevluchten en wij vonden geen sleutels. Onze overgebleven manschappen werden in de

mate van het mogelijke verdeeld en eenieder hernam zijn post. Ik kreeg het bevel over de rechtse kazemat. Deze diende om de vijand bij een stormloop te beletten over de grachten te komen. We hadden dan ook grote elektrische lampen (phares) die we alle vijf minuten in werking stelden. De nacht was akelig donker ...

De brug aan de zuidelijke ingang van het Wijnegemse fort (datum onbekend).

Toen begon het bombardement van de stad Antwerpen in al zijn vernielende rampzaligheid. Al die zware bommen van de vijand vlogen over ons hoofd met een suizend gefluit, in de Scheldestad verdelging en dood zaaiende. Weldra bemerkten wij (niet zonder voldoening) dat het vuur van de vijand niet op ons fort maar wel degelijk op Antwerpen gericht was, want geen enkele bom kwam onze versterking treffen. Alle vlogen ze ons over het hoofd. Enkele van die afschuwelijke bommen vielen nochtans in onze nabijheid, een groot gedruis en enkel stoffelijke schade makend.

Waarom die 261 soldaten op de avond van 5 oktober plots door het lint zouden zijn gegaan, is niet duidelijk. Van een beschieting van het fort was op dat ogenblik geen sprake, want *Gedurende de rest van de dag verliep alles rustig*, zo zegt Staf zelf. Ongetwijfeld hoorden ze in de verte het voortdurende gedonder van de kanonnen, maar dat was al een hele week het geval. Bij Versele lezen we echter onder de datum van 7 oktober: *Ondertussen was fort 1 al eerder beschoten en om 21 uur meldt zijn commandant dat bij het staken van dit artillerievuur het*

*grootste deel van zijn troepen gevlucht is.*⁶ Ook de Wommelgemse fortenspecialist Willy Jacobs is in zijn e-mails formeel wat de datum betreft: *Alle bronnen spreken over een panieksituatie in Fort 1 voor een vermoede Duitse aanval (die er eigenlijk nooit geweest is), tijdens de nacht van 7 op 8 oktober, die resulteerde in massale desertie.*

Waarheen de 261 deserteurs het hazenpad kozen, weten we evenmin. Ze waren alleszins niet alleen. In totaal sloegen zowat 35.000 vestingsoldaten op de vlucht. De meesten kwamen uiteindelijk in Nederland terecht, waar ze gedurende heel de oorlog werden geïnterneerd.

Volgens Van der Linden begon in die nacht van 5 op 6 oktober ook de beschieting van Antwerpen. Als we daarover andere bronnen raadplegen, dan blijkt het ook hier één tegen allen te zijn: dat bombardement begon niet op 5 oktober, maar in de nacht van 7 op 8 oktober om middernacht en het duurde tot vrijdag 9 oktober 's middags.

6 oktober 1914

[...] De kiemende dageraad bracht ons weer wat kalmte. Ondertussen, om ons vertrouwen wat te vermeerderen, gaf onze bevelhebber het order met onze stukken te schieten in de richting die hij door de vijand bezet veronderstelde. Honderd nieuwe manschappen van fort 2 kwamen de weggelopenen vervangen. Vervangen, zeg ik, maar hier dient opgemerkt te worden dat het piotten, paardenvolk en zo wat van alles was in plaats van kanonniërs. Zij konden dus enkel dienst doen als schutters. Deze lieden, als hongerige raven, braken alle deuren van de kamers in het fort open terwijl wij aan onze stukken stonden, en plunderden en roofden alles wat in hun handen viel. Zo geraakte ik ook alles, alles kwijt en bleef er mij niets dan juist datgene dat ik aan mijn lichaam had. Het was het portret van mijn lieve vrouw en mijn bemind Augustake, dat ik vanaf 's zondags op mijn borst droeg om het dikwijls te kussen en daaruit nieuwe moed en nieuwe kracht te putten. Op de achterkant had ik de volgende woorden geschreven: 'Indien ik deze dag sterf, dan bleef mijn laatste gedachte aan God, aan mijn lieve vrouw en aan mijn lieve kinderen.'

Het rapport van de commandant van Fort 2 zegt dat die vervanging op 8 oktober gebeurde (W. Jacobs). R. Versele: *Troepenversterkingen*

⁶ R. Versele, op.cit. p. 102.

worden 's morgens en ook in de namiddag (van 8 oktober) naar fort 1 gestuurd. Met die van de namiddag bedoelt hij allicht de infanteristen van Noterman, die Van der Linden hieronder vermeldt. Britse troepen, die in de voorbije dagen in Antwerpen waren aangekomen, hadden al op 6 en 7 oktober posities ingenomen in de loopgraven tussen forten 2 en 7. Ze waren echter te laat gekomen om de kansen nog te doen keren. In de nacht van 6 op 7 oktober verliet het Belgische veldleger in alle stilte langs de vlotbruggen het bolwerk Antwerpen. Ook koning en regering vatten kort daarop de aftocht naar het westen aan.

7 oktober 1914

Onveranderde toestand. Overdag schoot de vijand weinig, doch 's nachts was het bombardement altijd geweldig en onophoudelijk. Kapitein Noterman kwam ons ter hulp met 320 infanteristen (piotten). Deze stelden zich langs de vesten van ons fort op met hun geweren. Zo waren wij redelijk goed bestand tegen een stormloop van vijandelijke infanterie. [...] 's Nachts vooral was het schouwspel van Antwerpens brandende doodstrijd spookachtig. Daar stierf een stad langzaam weg onder het alvernielende vuur van de vijandelijke kogels. [...]

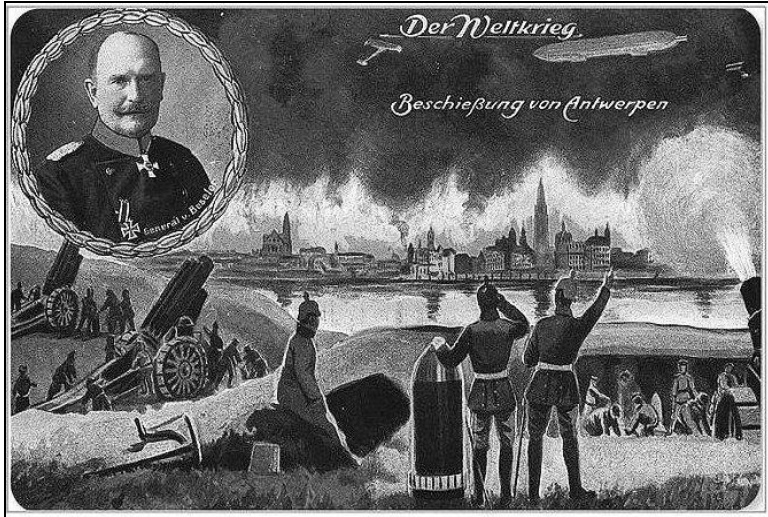
Generaal von Beseler was nochtans zo vriendelijk geweest om vooraf aan het stadsbestuur een kaart te vragen waarop de gebouwen waren aangeduid die zeker gespaard dienden te worden... Het ergst getroffen werden Berchem en Borgerhout. Op vele plaatsen braken branden uit, die maar moeilijk konden worden geblust omdat de Duitsers de water-toevoer uit Walem hadden afgesloten en omdat de meeste huizen door hun bewoners in de steek waren gelaten.

8 oktober 1914

Onveranderde toestand. Schieten, horen schieten, kogels die boven ons hoofd schuifelen, opstand van de piotten, die zich hier in een gevangenis wanen. Bijna geen eten meer ... Bidden en denken aan mijn zo zeer geliefden.

De tweede vermelding van *onveranderde toestand* maakt duidelijk dat de dagboekschrijver hier helemaal de tel kwijt is. De beschieting van Antwerpen zou volgens zijn verslagen immers drie en een halve dag hebben geduurd, terwijl het in feite maar 36 uur was.

Dat de piotten zich als gevangen voelden en in opstand kwamen, baart geen verwondering, zeker niet indien het juist is dat de bruggen pas op 8 oktober werden opgeblazen. Hoewel onwaarschijnlijk, is het immers toch niet helemaal uit te sluiten dat Van der Linden, van op zijn schietstelling en te midden van al het andere lawaai, van dit feit niets had gemerkt.

Links: gen. Hans von Beseler, bevelhebber van de Duitse belegeringstroepen, op een (historisch foute) propagandakaart over de beschieting van Antwerpen.

Rechts: gen. Victor Deguise, bevelhebber van de Versterkte Stelling Antwerpen.

De soldaten zouden allicht nog meer in paniek zijn geweest indien ze hadden geweten dat de laatste Belgische divisie en de meeste Britten Antwerpen al hadden verlaten en dat ook generaal Deguise, bevelhebber van de Versterkte Stelling, zich op 8 oktober in Fort St.-Marie in Kallo terugtrok. Aan de forten op de rechteroever beval hij stand te houden, maar in uiterste nood toch liever naar Nederland te vluchten dan zich over te geven. Ze stonden er dus nu alleen voor ...

Generaal von Beseler besloot een doorbraak te forceren in de zone tussen de forten 3, 4 en 5. Bij de eerste voltreffer sloegen in Mortsel de manschappen van Fort 4 massaal op de vlucht; ze werden nog voor enkele uren door Britten vervangen. Ook Fort 3 in Borsbeek kreeg nog Britse versterking. Die van Fort 5 wilden eveneens de benen nemen, maar hun commandant kon dat grotendeels verhinderen. Maar toen de toestand volkomen hopeloos was geworden en de Engelsen er de brui aan gaven, verlieten de daaropvolgende nacht alle garnizoenen een voor een hun stellingen, behalve Fort 6 en ... Fort 1, dat eigenlijk op geen enkel moment rechtstreekse inslagen had moeten incasseren.

9 oktober 1914

De verbittering, door laffe aanstokers aangevuurd, stijgt ten top en wordt nu zeer bedreigend. Velen wilden opnieuw wegluchten. Men spreekt zelfs van onze commandant neer te vellen zo hij de bruggen niet herstelt. [...] Luitenant Janssens, adjudant Perret en kapitein Noterman doen al het mogelijke om dit smeulende revolutievuur te dempen. Luitenant Janssens spreekt van grootheid, van vaderlandsliefde, zegt ook vader te zijn en een beminde vrouw en allerliefste kind te hebben. Hij toont hun beeltenis die hij op zich draagt. “De plicht gebiedt ons hier te blijven en ons tot het uiterste te verdedigen”, voegt hij er bij. Tranen ontspringen zijn ogen, zijn stem beeft en schijnt in zijn keel te kroppen. Nu kon ik het niet langer meer uithouden. Ik haal dat zo heilig portret van mijn vrouw en kinderen te voorschijn, dat ik immer op ’t hart draag, toon aan al de omstaanders die beminde wezens, alsook de woorden die er achterop staan. Ik begin te spreken van eer en vaderlandsliefde, van roem en plicht, en ik zweer met veel overtuiging naast onze luitenant te zegepralen of ... te sterven!

Vrijdag, 10 uur in de voormiddag. Wij hebben geen vlees meer voor ’s middags. Voor ons, in het park van kasteel Meeus, lopen vele koeien. Wij gaan er een halen en doen ze voor de brug dood. Stuk voor stuk wordt dat beestje, dat ons de lekkerste soep die men ooit droomde gaat bezorgen, alzo over een plank binnen gedragen. Alle opstand schijnt voor een ogenblik gedempt. Alles is kalm. Men schiet niet meer en zowel de gemoederen als het luchtruim schijnen een weinig tot bedaren te komen.

Om 13 u. 30 houdt een automobiel stil voor de ingang van het fort. Enkele officieren stijgen af en komen rechtstreeks naar de brug. Zou dat de lang beloofde Engelse hulp zijn die ons komt redden? Ik loop er naartoe. Men vraagt me in goed en duidelijk Frans om de bevelhebber van het fort te spreken. Wie mag ik aankondigen? - Commandant Brickx! - Een Engelse officier? - Neen, een Duitse officier die het fort komt overnemen, aangezien de stad Antwerpen gecapituleerd heeft met al zijn forten! Onze bevelhebber wordt verwittigd doch weigert te komen. Men redetwist en op den duur komt men overeen dat luitenant Perret en onze dokter samen met commandant Brickx naar Antwerpen zouden rijden met de Duitse auto, om zich daar van de waarheid te overtuigen. Sedert twee dagen waren wij immers zonder de minste

telefonische verbinding met Antwerpen. Wij wisten dus niets meer van hetgeen er in de wereld gebeurde. Zo hoorden we later dat we die vrijdag als bij mirakel ontsnapt zijn aan twee bombardementen van ons fort: één vanwege onze vrienden en één vanwege de Duitsers. De commandant van het fort van Oelegem, denkende dat ons fort reeds in Duitse handen was, deed alle voorbereidingen om een bombardement van het fort 1 te beginnen. Gelukkig kreeg hij het uitstekende idee om een soldaat op verkenning te sturen. Deze zag Belgische soldaten op de vestingen en dit belette ons om kapotgeschoten te worden door onze eigen soldaten. De Duitsers dachten dan weer dat onze vesting bezet was door de Engelsen (waarop ze bijzonder boos waren) en stonden op het punt het fort te beschieten. Een verkenning gaf hen echter de verzekering dat het Belgen waren.

In de tussentijd kwamen langsom meer Duitse troepen voor ons fort en eindelijk, om 15 uur, kwamen onze oversten met de Duitse officier terug. Een laatste onderhandeling met onze commandant en ... wij werden ontwapend en gevangen genomen ... met 628 mannen en 15 officieren. Onze taak als krijger was volbracht!!!

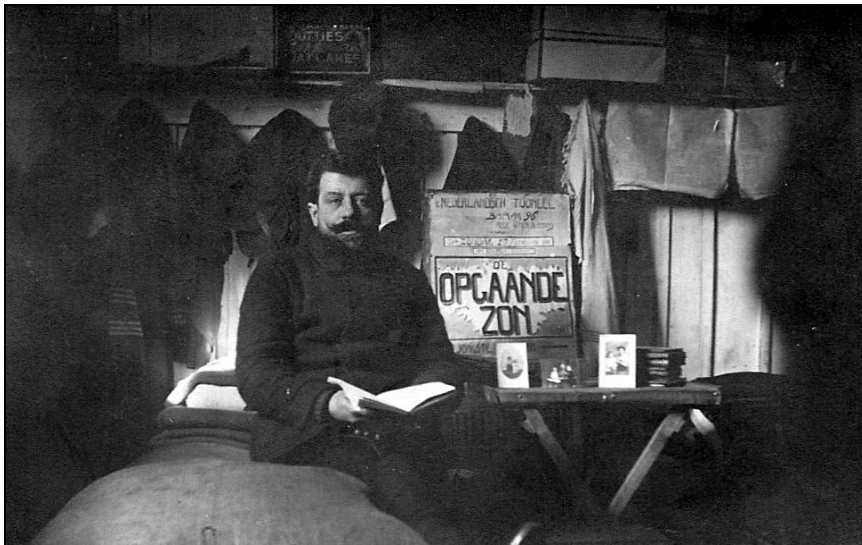
Vanaf 9 oktober zijn de dateringen zeker juist. Wie vergeet trouwens de datum waarop hij gevangengenomen wordt?

Mat 'het park van Meeus' bedoelt Staf niet de tuin van de Wijnegemse burgemeester Hippolyte Meeùs in het centrum van het dorp, maar wel het park van kasteel Ternesse, juist over het Schijn in Wommelgem. Daar woonde Hippolytes schoonzuster Marie Schul, weduwe van zijn oudere broer Théophile Meeùs, die bij leven mede-eigenaar was van de Stokerij. Hij overleed in 1895, maar zijn weduwe pas in 1940. Het kasteel werd tijdens de Tweede Wereldoorlog vernield. Het park is nu het Ternesse golfterrein geworden. Het clubhuis daarvan is in een bijgebouw van het vroegere kasteel gevestigd.

Dat het schieten die vrijdagmiddag ophield, was het gevolg van een initiatief van het stadsbestuur. Omdat de militaire overheid Antwerpen had verlaten maar de beschieting bleef duren, was een delegatie onder leiding van burgemeester Jan De Vos en volksvertegenwoordiger Louis Franck 's ochtends door de linies naar het hoofdkwartier van von Beseler in Tildonk getrokken, om een staakt het vuren te vragen. De generaal liet het schieten stoppen, maar omdat hij aanvankelijk niet met burgers wilde onderhandelen, duurde het tot halfzes vooraleer

in een Kontichse villa een akkoord over de overgave van Antwerpen en al zijn forten werd ondertekend.⁷ Kapitein Brickx was dus wel erg voorbarig toen hij het fort van Wijnegem reeds om 13.30 u. kwam opeisen. Hij vond het blijkbaar niet nodig op die handtekeningen te wachten; de Duitse troepen hadden die middag trouwens de andere Brialmontforten verlaten aangetroffen en waren ongehinderd de stad binnengegaan. 's Anderendaags kon Auguste Werbrouck, stafchef van generaal Deguise, zich enkel neerleggen bij de voldongen feiten.

9 oktober (vervolg)

Staf Van der Linden op zijn strozak in kamp Altengrabow.

Vooraleer gans de overgave van fort 1 gedaan was en wij allen ontwapend waren (onze officieren alleen mochten hun sabel bewaren) was het 18 uur. In dichte banden, tussen twee rijen Duitse soldaten, als weerloos hoornvee, werden wij te voet naar het fort van Broechem gedreven (15 à 20 km.). Eerst trokken wij door Wommelgem en dan door Broechem, om eindelijk rond 22 uur op onze bestemming aan te komen. Beide dorpen schenen eenzaam, treurig in die duisternis en gans verlaten door de bevolking. Alles was nochtans bezet door vijandelijke soldaten. Vooral dat laatste dorp scheen erg toegetakeld; hier bleken schrikwekkende sporen van een bombardement. Huizen waren gans vernield, de kerktoren was verdwenen en het godshuis was bijna

⁷ In die onderhandelingen speelde Louis Franck een hoofdrol. Aan deze liberale politicus, die in 1937 op zijn Wijnegems landgoed in dubieuze omstandigheden zou overlijden, hopen we later nog een apart artikel te wijden.

geheel afgebrand. Overal al de huisdeuren open. Toen we buiten dit dorp waren, ontploften nog enkele schrapnels boven onze hoofden, waarschijnlijk van een fort dat nog stand hield. Dan traden we als gevangenen de Broechemse vesting binnen en vonden een schuilplaats in de ruimtes die hier en daar nog min of meer op kamers geleken.

Broechem was door de Duitsers grondig geplunderd, vandaar de open deuren. Dat er nog schrapnels rondvlogen, is te verklaren door slechte communicatie. Buitenforten als Schoten, 's-Gravenwezel, Schilde en Oelegem werden door Louis Franck pas na middernacht van de overgave op de hoogte gebracht. Het Laatste Nieuws meende zelfs op zondag 11 oktober nog te weten *dat de strijd bij Antwerpen in volle hevigheid voort woedt ... De Duitse inval zou tegengehouden zijn.*

Zo werd onze verslaggever dus op 9 oktober één van de zowat 30.000 Belgische krijgsgevangenen. Vanuit Mechelen werd hij per trein naar Duitsland gevoerd, waar hij in drie kampen verbleef: eerst in Halle an der Saale, dan in Merseburg en ten slotte drie jaar in Altengrabow. De laatste maanden voor de Wapenstilstand bracht hij wegens ziekte in Zwitserland door. Pas op 1 februari 1919 was hij terug thuis in Duffel. Hij begaf zich vervolgens in de politiek en werd in 1925 gedeputeerde van de provincie Antwerpen. Hij overleed in 1955.

Zijn hele oorlogsverhaal, vooral dan het relaas van zijn gevangenschap, kan men lezen in het boeiende boek van Dirk Van Engeland.

Bronnen:

D. Van Engeland, *Krijgsgevangene in de grote oorlog. Het oorlogsverhaal van Gustaaf Van der Linden*, Brugge, 2013

Th. G. Maes, *Antwerpen 1914, bolwerk van België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, uitg. Houtekiet, 2013, met daarin J. Muls, *De val van Antwerpen*, 1917

S. De Schaepdrijver, *De Grote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Houtekiet-Atlascontact, Antwerpen-Amsterdam, 2013

R. Gils, *Een gordel van beton. De Antwerpse pantserforten*, Antwerpen, 2006

R. Versele, *1914. Belegering en val van de Versterkte Stelling Antwerpen*, in: P. Lombaerde (red.), *Vesting Antwerpen. De Brialmontforten*, 1997, p. 97-106

De Oorlogskranten, deel 4: *De val van Antwerpen*, Cegesoma, 2014

www.en.wikipedia.org/wiki/Siege_of_Antwerp_1914

www.g-geschiedenis.eu/2014/02/14/slag-om-antwerpen

www.1y2gm.net/t101-de-overgave-van-antwerpen-1914

W. Jacobs, e-mails 21.7.2014

HET LEVEN IN WIJNEGEM

TIJDENS HET JAAR 1964, SCHERP GEOBSERVEERD DOOR
EN ZORGVULDIG GENOTEERD IN WERE DI

Wim Hertoghs

Januari

Op woensdag 1 januari 1964 begon het nieuwe jaar onmiddellijk na de twaalfde slag op het uurwerk van de Wijnegemse kerk, dat deze slag wonderwel zonder schade overleefde. Het weer viel buitengewoon mee, zodat de nieuwjaarsreceptie van burgemeester en schepenen op het gemeentehuis gewoon kon doorgaan. Zeg nu nog dat er toen op het gemeentehuis en door de politici niet gewerkt werd. Ook de postdiensten werkten op deze feestdag. Tegen een hels tempo, want - zo meldt Were di - *Volgens zekere inlichtingen was de nachtzuster van de normaalschool al op dienst als de postbode in kwestie een zalig Nieuwjaar kwam wensen.*

Misschien geen overbodige tip voor de post: de normaalschool is in 2014 afgebroken en vervangen door een complex dat zal bewoond worden door derdeleeftijders/-lijders die mogelijk 50-60-70-80 jaar geleden, als jonge deernen, in deze toen nog volop actieve kweekschool werden opgeleid tot opvoedsters van peuters die ondertussen ook 50-60-70-(80-?) zijn. Je weet maar nooit of de nieuwjaarswensen niet weer met een flinke vertraging worden afgeleverd.

Op woensdag 22 januari stonden op Wijnegems grondgebied wel vier autobussen stil met allerlei defecten. *'t Is al bijna of er een kwade hand tussen zit*, zegt Were di. In dit geval zelfs vier handen?

Logisch dat enkele bladzijden verder een inwoner, die anoniem wenst te blijven en zich daarom 'Gust' laat noemen, de kwestie van de mysterieuze kwade of zwarte hand toelicht. In een diepte-interview vertelt hij dat in zijn geboortedorp niemand met heksen of spoken durfde spotten. Zijn grootvader had immers *met z'n eigen ogen gezien hoe de koster opgepakt werd door een zwarte (?) vrouw op een bezem*

en op de kerktoren weer werd afgezet. Deze grootvader was een onkreukbare man, boven alle verdenking: Hij heeft trouwens zelf meegeholpen om de sukkelaar weer terug op de begane grond te helpen.

In de plaatselijke brouwerij mislukte het brouwsel, zonder dat er een

verklaring voor te vinden was. Dat gebeurde verscheidene dagen na elkaar. De brouwer concludeerde dat het niet anders kon dan dat de kwade hand 's nachts in de brouwselketel kwam roeren. Zonder verwijl organiseerde hij een nachtelijke wake. Met succes: *Rond middernacht bemerkte de man een zwarte kat op de rand van de kokende ketel, en weer was het brouwsel mislukt.*

Thuis zweeg de man over zijn nachtelijk avontuur, maar de volgende dag nam hij een knuppel in een zak mee naar de brouwerij om het zwarte ondieer een oplawaai te verkopen. De brouwselbederfster viel in het kokende nat. De brouwer bleef nog wat nawaken om zeker te zijn dat er geen familieleden de zwarte griezel kwamen zoeken. Toen hij 's morgens thuiskwam vond hij zijn vrouw dood en half verbrand in bed.

Een ander mysterieus geval waarbij een spook betrokken was, werd opgelost door het doortastende optreden van schoenmaker Jan Schoen: *In de omgeving van het kerkhof dwaalde al dagen aan één stuk een spook met kettingen aan de voeten rond. De mensen dierven zelfs niet meer naar het lof komen en, alhoewel mijnheer Pastoor al ne keer met het wijwatervat was rondgegaan, hield het spook koppig vol en verscheen het iedere avond opnieuw. Jan Schoen, klein maar erg, zei geen woord, maar op ne schone avond kroop hij achter ne kerkhofmuur. Toen het spook weer verscheen, met de ketens rammelend om iedereen achter de deuren te jagen, sprong de Jan achter de muur uit en grabbelde het spook vast. Het heeft een pak slaag gekregen, zoals er in de hel weinig worden uitgedeeld. 's Anderendaags wist iedereen dat de Jakke van Kiet Koel met twee blauwe ogen rondliep en hoegenaamd geen goesting meer had om nog een wit laken over zijn*

kop te trekken. Conclusie: om de kwade hand een hak te zetten is een flinke rammeling soms efficiënter dan een pastoor gewapend met een volle emmer wijwater.

Na de openingszin *Het Kultureel Centrum Wijnegem zit niet stil ...* volgt een artikel over het copieuze diner dat als start van het nieuwe jaar door de aangesloten verenigingen werd genoten *tegen een democratische prijs van 200 F (francs belges ordinaires)*. Fijne en gevarieerde schotels werden rijkelijk overgoten met aangepaste en uitgelezen wijnen onder het genot van een letterkundige tafelrede, gebracht door twee sprekers. Het betrof de heren Valère De Pauw en Ward Hermans. De keuze van deze twee letterkundigen kon spijtig genoeg niet op de verhoopte bijval van iedereen rekenen. De conclusie was trouwens dat voor het volgende jaar beter een beroep kon gedaan worden op iemand die *op een verfijnd-humoristische wijze* aan de weg van het entertainment timmerde. Waarvan akte, want de bedoeling van het diner was ambitieus: *in een gezellige en beschaafde sfeer mensen van alle verenigingen en standen samenbrengen om ze met het Kultureel Centrum en met zijn doelstellingen vertrouwd te maken en tevens een algemene onderlinge contactname te bevorderen. Een zeer geslaagd feest, want een talrijk publiek bleef tot in de vroege morgenuren ...* zonder twijfel aan culturele gesprekken en dito contactnamen doen.

Een van de nieuwe initiatieven van het Kultureel Centrum was het brengen van de 'betere' film naar het Wijnegemse publiek. Van de eerste film, *Et Mourir de Plaisir* van Roger Vadim, werd ook een affiche gehangen bij de koster-begrafenisondernemer, lezen we. Maar of langs deze weg veel filmfans de weg naar de zaal Moderne zullen gevonden hebben ...

Geweld op en rond het voetbalveld is van alle tijden. Na de wedstrijd Pulle-Wijnegem, die op een 2-2 gelijkspel eindigde - de koek werd eerlijk verdeeld, zou een argeloze voetballeek denken - deden zich twee zeer gewelddadige incidenten voor. *Volgens ploegafgevaardigde en verzorger Jos Van Esse was Wijnegem een klas beter dan Pulle. De scheidsrechter en de lokale grensrechter oordeelden er echter anders over. Tot 25 minuten voor het einde was de stand nog blank in deze faire doch hard gespeelde wedstrijd ... Staf Rentiens kwam dan op de proppen en aan de 66' en 68' lukte hij telkens een doelpunt. Even*

later werd een derde van Staf afgekeurd, omdat hij zagezegd de bal met de hand zou meegenomen hebben. Met een 0-3 voorsprong voor Wijnegem zou de wedstrijd beslist gespeeld zijn. Tot overmaat van ramp werd Cois Pont in het strafschoopgebied van een doelpunt afgehouden en gaf de ref een vrijschop juist buiten de backarea. Wijnegem was even de kluts kwijt en hiervan maakte Pulle gebruik om slag op slag twee doelpunten aan te tekenen. Daarmee werd de koek gedeeld. Na de wedstrijd verkocht een lokale grensrechter met zijn vlaggestokje (dat in feite alleen mag gebruikt worden tijdens de wedstrijd) Hugo Geyskens een slag op het hoofd, zodat Hugo groggy stond. Fons Pittoors kreeg een stamp in de liesstreek. Van partijdigheid gesproken, en zeker geen uiting van sportiviteit! Beide gekwetste spelers werden naar de kliniek van Lier overgebracht, maar mochten nog dezelfde avond naar huis. Fons Pittoors kon 's maandags nauwelijks stappen en was de ganse week werkonbekwaam. Hugo Geyskens kon wel weer naar school.

Voor de liefhebbers van de wielersport - die wel eens de stempel krijgt van sport van strategen, van en voor intellectuelen - dit enigma dat we in de rubriek *SPORT-ALLERLEI* aantreffen: *Liefhebber Jefke Van den Plas, uit de Tuinwijk, trainde naarstig in het Antwerpse Sportpaleis in het vooruitzicht van het wegseizoen. In het Sportpaleis ligt maar één weg, een soort ovaal belegd met een soort parketvloer. Als training voor deelname aan de legendarische Ronde van Vlaanderen of de Franse 'Hel van het Noorden' lijkt zulke training eerder een gezonde wandeling na een zondagse driegangemaaltijd, afgerond met een cognacje en een sigaar.*

Februari

Pater Karel Van Laer meldt in een brief dat de Kongolezen op een rare manier zaken doen: *Na de hoogmis met Kerstmis kwam een onderwijzer mij vertellen dat zijn vrouw teruggelopen was naar haar familie, die opnieuw 2 geiten, 10 meter stof en 7.000 franken eiste. Zo'n palabers worden dan bij de Paters beslecht. Hoe de paters over het geval vonnisten, schrijft hij er niet bij. In de brief wordt ook de relativiteit van onze westerse kerkelijke gebruiken gerelativeerd: *De Baluba bewonen een onmetelijk, maar dunbevolkt gebied in Katanga,**

een moerasgebied met veel vis. Het schijnt dat er alleen op vrijdag vlees wordt gegeten ... als versterving.

Maart

Enkele merkwaardige berichten:

- Er is weer ingebroken bij de firma Pleuger, waarbij allerlei eetwaren en een som geld in vreemde handen verdwijnen. Commentaar van Were di: *Laat ons hopen dat de langvinger(s) gauw zullen geknipt worden. Probaat middel, reeds toegepast in de middeleeuwen.*
- *Het sneeuwt haast de ganse dag, maar gelukkig blijft het vuile (?) goedje niet liggen.*
- *Een nog van schrik bleke schipper roept de gendarmen ter hulp, daar hij even voordien door een venter beschoten werd. De gewapende macht gaat ijverig zoeken en de opvliegende parlevinker wordt prompt aangehouden.*¹

April

Het redactionele openingswoordje van de maand april meldt dat er zich in Lourdes tijdens de bedevaart van Nato-militairen een mirakel heeft voorgedaan. *Eén van onze aalmoezeniers die van Lourdes terug in de kazerne kwam, werd door beroepsmilitairen gevraagd: "Hewel, aalmoezenier, hebt ge geen mirakel gezien?" Ieder verwachtte zich aan een negatief antwoord. Maar de aalmoezenier replikeerde*

¹ Een parlevinker is een ondernemer die vanaf zijn boot goederen, meestal levensmiddelen, verkoopt. De naam *parlevinker* of *zoetelaar* werd op rivieren gebruikt, terwijl in havens gesproken werd van *kadraaiers* of *kaaidraaiers*. Het beroep is zo goed als uitgestorven.

dadelijk: “Ja zeker, wat ik heb gezien: meer dan 40.000 soldaten van alle rangen en standen, uit de meest verscheidene streken hebben ze samengeleefd, gedurende enkele dagen zonder dat er gevloekt werd, zonder dat er bevelen werden gebruld, zonder dat er dreiging was van ballen, zonder tussenkomst van de MP's”.

Een echt mirakel dus.

Mei

De meimaand staat duidelijk in het teken van de morele verheffing van de zeg maar ontheemde, eenzame soldaat. In het openingswoord van de redactie worden suggesties gedaan in verband met de ontspanning na de diensturen. *Het is dus heel normaal dat de soldaat de muffle kazerne ontvlucht, en zijn plezier gaat zoeken buiten die grauwe muren, die hem een gevang lijken. Wanneer de kaki-jongens de plooi uit hun broek strijken en de hort opgaan op zoek naar ontspanning in een vreemde stad, past een waarschuwend vinger: Overal bevinden zich geheimzinnige gelegenheden, waar het nog donkerder wordt als men het licht ontsteekt en waar afgeleefde figuren u wenken ... Geen enkel Wijnegems soldaat zal zijn zuurverdiende parels/centjes voor de voeten van de zwijnen te grabbel gooien. De ‘soldatenschatjes’ zijn gelukkig ook al grotendeels uitgestorven. Positief is het sporten, het exploreren van de vreemde streek en het drinken van een pintje bier in peis en vree, plus het beoefenen van de edele kunst van het kaartspel of dergelijke. Er zijn mogelijkheden genoeg om u serieus te ontspannen zonder dat het moet overslaan tot een braspartij die dan meestal eindigt in een of andere straatgoot, of met haarpijn.*

Een tweede item ter bevordering van volksgezondheid en sociaal gedrag komt aan bod onder de titel *OVER HET ROKEN*. Schrijver van het artikel (uit *De Spetser*) is zelf niet-roker en wordt daar regelmatig beledigend of neerbuigend op aangesproken. Enkele voorbeelden: *“Als ik zeg dat ik niet rook, dan kijken ze me aan alsof ik zeven weken te vroeg uit de oven gehaald ben en niet gans gaar geworden ben ...”* En nog: *“Moeten we hem een prentenboek geven of iets om mee te spelen?”* Antirokers tapten uit een heel ander, maar toch ook niet zo proper vaatje: *“Roken doen de negers en de indianen,”* zei de apotheker eens, *“maar wij, wat hebben wij er aan?”* Iemand zei tot een roker: *“Als je de negers wil nadoen, haal dan liever een ring door*

je neus. Daar heb je minder werk mee dan bij het roken en je hebt geen lucifers nodig. Dan heb je bij het vissen ook je twee handen vrij, een om vast te houden, een om te werken.” Puur discriminerende uitspraken, die vandaag terecht gerechtelijk vervolgd zouden worden! De schrijver schuift een probaat middel naar voren om het roken af te leren: *Wikkel rond elke sigaret een vodje, dik met mostaard besmeerd.* Dat hielp namelijk om een vierjarige van het duimzuigen af te helpen. Zeker het proberen waard om definitief met de sigaret te breken! En als het niet helpt, is het toch goed gevonden.

Juni

Se non è vero, è ben trovato. Onder dit voorbehoud vermelden we ook volgend bizar voorval, *nog straffer dan Turkse koffie, maar na ons herhaalde keren geïnformeerd te hebben naar de echtheid van het gebeuren, moesten we tot het resultaat komen ... het is gebeurd.* Op een schone meidag stond een vrouwke uit het Wijnegemse bovenop een ladderke en veegde met een proper zeepsoppeke de gangmuren (gangmuurkes?) als nieuw. Tot ze haar evenwicht verloor en van haar trapleerke viel richting harde gangvloer. Ze bleef van die noodlottige plof op de vloer gespaard omdat er een kapstok in de weg stond, waaraan ze met haar sjartel bleef haken. Omdat zowel kapstok als kledingstuk van uitstekende kwaliteit waren, hielden beide stand en bleef het vrouwke aan de kapstok bengelen. *Bengelen is wel het juist gekozen woord, want hoe het moederke zich ook weerde en allerlei pogingen aanwendde, zij bleef netjes bengelen terwijl het zeepsop zich een weg baande over de vloer. Het was natuurlijk onbegonnen werk om daar zo te blijven hangen tot manlief van zijn werk terugkeerde en haar zou verlossen. De sjartel hield stand en de kapstok deed het al even prima. De vrouw heeft toen, als laatste middel, om hulp geroepen. Het duurde nog wel een poosje eer een vrouwelijke geboer het alarmsignaal had opgevangen. Heel verbaasd bleef de ter hulp snellende vrouw staan kijken op het niet alledaags spektakel, terwijl het steeds maar “hulp” kelende vrouwke steeds maar bleef spartelen om op de vrije grond te geraken.* Een buurman heeft haar ten slotte uit haar netelige positie bevrijd. Als kers op de taart schoof ze uit in het zeepsop dat zich over de gehele gangvloer had verspreid. *The postman always rings twice ... Meteen zult ge nu wel begrijpen dat we eerst*

uiterst wantrouwig tegenover heel het geval stonden. Maar we herhalen het: de haast ongelooflijke geschiedenis is echt gebeurd in onze bloedeigen gemeente.

Juli

Donderdag 23 juli de Catalaanse volksdansgroep *El Foment de la Sardana* uit Perpignan vertrok na een optreden in Wijnegem weer huiswaarts.

We hebben hen hartelijk tot weerziens gewenst, vertelt Hugo Rau in Were di. Tot weerziens en goede reis naar Perpignan. Het waren alledaagse woorden, maar we wensten die prachtige groep nog eens te ontmoeten en wensten ook dat ze een mooie terugreis zouden hebben naar Perpignan, waarover ze die middag met zoveel geestdrift hadden verteld. De groep had eerst nog een optreden af te werken in de stad Salm in de Vogezen. De bus verongelukte echter op weg naar huis in een S-bocht. Ze reed door de borstwering van een brug en kwam elf meter lager op een spoorlijn terecht. Er waren slechts acht overlevenden ... Dit nieuws heeft iedereen geschokt, vooral de honderden mensen die deze groep hebben zien optreden in de zaal Familia ... Wij denken terug aan die vriendelijke chauffeur, die graag even wou rusten in plaats van mee te gaan naar 's-Gravenwezel, waar

we uitgenodigd waren door Baron Gillès de Pélichi, omdat hij een zware reis voor de boeg had. Een zware reis ... Als aandenken gaf de leider ons een mooie kaart, waarop Perpignan en de Catalaanse volksdancers staan afgebeeld. “Als U eens in Perpignan komt, moet U mij beslist eens komen opzoeken” had hij gezegd, terwijl hij zijn vermoeide maar gelukkige meisjes en jongens in de bus hielp met hun instrumenten, hun vlag, hun souvenirs. Adieu Foment de la Sardana, Adieu volksdancers uit Perpignan.

Op het internet (youtube: El Foment de la Sardana) vindt men enkele gefilmde optredens en muziek van deze volksdansgroep.

Augustus

De tentoonstelling *Wijnegem vroeger en nu*, ingericht door het Davidsfonds in samenwerking met het gemeentebestuur, kende een fantastisch succes. Tijdens het paasweekend telden de inrichters 1300 bezoekers. *Dat had niemand kunnen voorzien. Een grandioos succes en dank zij deze expo werden zogezegd oude waardeloze voorwerpen in vele huiskringen terug op een ereplaats gezet.* Herwaardering en recyclage, voor het een rage werd, met dank aan het Davidsfonds. Deze tentoonstelling was de directe aanleiding voor de stichting van de heemkundige kring van Wijnegem.

Een merkwaardige en visionaire observatie verscheen in *'t Spijonneke*. Na vertaling uit het Wijnegemse Antwerps kan het als volgt worden gelezen. Een leraar testte bij het begin van het schooljaar het intellectuele peil van de nieuwkomers. Nadat hij zelf op zijn kennis van de dierenwereld en de bijbel door enkele leerlingen op de rooster was gelegd met vragen waarop hij geen antwoord wist², gooide hij volgend probleem in de groep: “Waarom hangt er vooraan in de kerk een rood licht?” *'t Spijonneke* slaat zonder aarzelen de nagel op de kop met zijn scherpzinnig antwoord: “*Omda ge er niet deur meugt. Allien de pastoor en een paar febbekes goan in de karek deur het rood licht omdat er giene garde stoa om ze da te belette*”. *Denkt na ni dat onze miester 't akkoord was!*

² Hoe wordt een zebra geboren? Streepje na streepje. – Waarom was er op de bruiloft van Kana zoveel wijn te kort? Omdat er zoveel geestelijken onder de genodigden waren.

‘De waarheid komt uit een kindermond’ is een gezegde waar *de meester* duidelijk geen weet van had. Vele jaren later zal boontje toch nog om zijn loontje komen en zullen *de gardes* alsnog ingrijpen om de kerkelijke augiasstal, waarin de pastoors naar eigen goeddunken door het rode licht wandelden, uit te mesten.

De bespreking van een nieuw boek dat door de *boekerij* werd aangekocht, verraad licht sadistische trekjes bij de recensent: *‘Malmédy en de galgen van Landsberg’*. *Oorlogsroman, proces van de SS-mannen die burgers vermoordden in de Ardennen in 1944. Aangrijpend schoon beschreven.*

September

Het voetbalseizoen werd door onze blauw-gele kanaaljongens flink ingezet, want de openingswedstrijd werd gewonnen. Tegen Pulle nota bene! De wedstrijd was niet veel zaaks, maar verliep deze keer zonder betreurenswaardige en gewelddadige incidenten! Feilloze tactiek en misleiding van de tegenstrever lagen aan de basis van het succes en van de 3-1 winstcijfers. Na 55 minuten kwam Pulle op voorsprong, maar het victorie kraaien duurde niet lang, want amper 5 minuten later stelde Wijnegem gelijk via de voet van Gaston Voets (what’s in a name). De volgende twee doelpunten werden gescoord met een listig trucje bij twee vrijschoppen: *Aan de basis stonden dezelfde twee spelers. De eerste maal veinsde trainer-speler Jos Stas de indruk de bal te trappen, maar Fons Pittoors, die zich achter de rug van Jos had verborgen, deed het succesvol. Resultaat 2-1 op het bord. Daarna was het omgekeerd en trapte Fons over de bal en trof Jos raak. Eindresultaat dus 3-1, na al de troebelen die er vorig jaar geweest waren te Pulle.* Voetbal is puur een kwestie van tactiek!

Omstreeks 5 uur in de ochtend van 4 september wipten twee mannen uit hun auto ter hoogte van De Nieuwe Ploeg - verdwenen herberg en feestzaal op de Turnhoutsebaan. *Ze geraken in een innige vechtpartij gewikkeld en stappen daarna weer in hun karreke. Enkele meters verder volgt de tweede round van de vechtpartij tot een vrouwmens de twee opvliegende karakters tot bedaren brengt.* Was zij misschien de oorzaak van de onenigheid en de inzet van de vechtpartij?

Oktober

Op zondag 18 oktober vergadert de verloofdenclub *druk* in de Bambinozaal van de meisjesschool. Het onderwerp is *Liefde hier, liefde daar, liefde overal*. Geen wonder dat er *druk en intens* werd vergaderd.

Vanuit het boekenplankje van de bibliotheek wordt naast andere interessante boeken deze maand een werk van Matti/Spekking met de titel *'De executie'* aanbevolen: twee verhalen die zeer opbouwend zijn en mooi om te lezen (!?).

November

Een stichtend verhaal met een poëtisch begin en een deugddoend einde onder de titel *Laatst lacht, best lacht* gaat over vier soldaten met typisch Vlaamse namen als Frans Berkvens, Sus Muziek, Sooi van 't Goor en Swa De Kneuter. Op wandel komen ze aan een kasteel, waar een ietwat plomp meisje van rond de dertig de bloemen aan het gieten is. De arme Sus Muziek wordt door het lot aangeduid om haar voor de grap ten huwelijk te vragen, terwijl de anderen zich verdekt opstellen. De kasteeljuffrouw slaat zijn aanzoek af, maar omdat niemand haar ooit die vraag heeft gesteld, schenkt ze Sus als beloning een paard, koeien, een pachthoeve met inboedel en een beurs met geld. Op slag is Sus schatrijk en kan hij trouwen met zijn lief. Einde goed, al goed en wie laatst lachte, lachte het best. Sus dus.

Een vraag van de maandelijkse prijskamp die niet door een simpele raadpleging van het internet kan worden opgelost: *Op mijn uurwerk is het 10 minuten voor 8, de klok van het gemeentehuis wijst 7 voor 8 en op de kerk is het al 6 over 8. Van de drie uurwerken is er één 4*

minuten, een ander 7 en het resterende 9 minuten fout. Hoe laat is het in het écht ?

Het wegdek van de Wommelgemsteenweg werd na werken in een zo erbarmelijke staat opgelapt dat er dadelijk protest werd aangetekend en aanvaard. De betreffende maatschappij, niet met naam genoemd, krijgt na het vonnis twee jaar de tijd om het wegdek terug in optima forma te brengen. Dat moet wel lukken!

December

“Wreed, verschrikkelijk, ongehoord ...” Dit zijn de reacties van onze paracommando’s, die deelgenomen hebben aan de operaties, tot bevrijding van de blanken in Kongo. In ons Wijnegem zijn er vier jongens (Were di noemt geen namen) die deelgenomen hebben aan de gevechten. Vanuit hun eenheid werden ze naar het eiland Ascension overgevlogen, waar onmiddellijk de tropische hitte hen op het lijf viel. Van de killige winter tot 45° in de schaduw vormt inderdaad een fantastisch verschil. Toen ze daarna naar Kamina werden gebracht voelden ze dat een operatie in Congo op handen was maar ze wisten niet waar precies, tot ze het bevel kregen om de blanke bevolking in Stanleystad te bevrijden. De vliegtuigen verschenen in de vroege morgen boven de stad, daalden en op een hoogte van ongeveer 230 meter werden de para’s gedropt. De tijd tussen de sprong uit het vliegtuig en de kennismaking met de Congolese bodem, tegen een snelheid van 8 meter per seconde, bedroeg slechts 30 seconden; ondertussen trakteerden de rebellen de para's op de nodige kogels. Vele rebellen waren echter gevluht, want de beide legers hadden niet de gewoonte om krijgsgevangenen te maken. Een strijder die in handen van de vijand viel, werd op een gruwelijke manier afgemaakt of men liet hem eenvoudig doodbloeden. Het rebellenleger is tamelijk goed bewapend met geschut van buitenlandse makelij, maar ook met speren of bogen en pijlen, zo vertellen de para’s verder. Gelukkig is het weinig georganiseerd en bestaat het grotendeels uit soldaten van 13 tot 15 jaar die in hun onsterfelijkheid geloven. Uit de rekruten wordt er eentje uitgepikt die dan een sigaret (opium?) te roken krijgt en een versterkende drank te drinken. De klepper in kwestie wordt dan met los poeder of dergelijke beschoten en overleeft vanzelfsprekend de schietpartij. Op die manier zijn al zijn kameraden overtuigd van

hun onkwetsbaarheid. Vluchten staat in heel kleine lettertjes in hun woordenboek, zodat de meeste kindsoldaten omkomen. Zelfs als ze zwaargewond zijn, blijven ze nog schieten en blijven ze gevaarlijk. Het is een burgeroorlog op grote schaal, zonder het minste mededogen langs beide zijden. *Verdachte zwarten werden zonder enig proces neergevlamd en dit geldt zowel voor het rebellenleger als voor het Congolese leger. Het is een wrede, meedogenloze burgeroorlog om de macht.* Onze para's waren dus heel tevreden toen deze operatie succesvol ten einde was. *Zoals een Vuurkruiser zelden of nooit over de IJzervlakte zal spreken, zoals de jongeren die in de strijd in 1940 hebben gezeten, liever niets vertellen over hun frontbelevissen, zo zullen ook onze para's u zo weinig mogelijk verhalen over de hel van Stan en Paulus. Eenparig luidde het echter dat ze er den buik van vol hadden,* besluit WERE di.

Gewonde para's tijdens de parade in Brussel op 1 december 1964.

Een overzichtje van speciale en eigenaardige nieuwjaarsgebruiken sluit de jaargang 1964 van WERE di af:

Als er bij ons champagne, wijn, whisky of wat dan ook gedronken wordt, dan verkneukelen de Japanners zich in soba. Het is een vloeibare macaroni die – zo zegt de traditie – hen een lang leven waarborgt. Op het eiland Bali schilderen de Boeddhisten hun huis in

verse verf, terwijl vrouwlief rijstkoeken bakt waarin ze iets groen, rood en geel doet om de koek wat te kleuren. De koeken worden naar de tempel gedragen waar de grote bonzen ze oppeuzelen.

De Hindoes maken ter gelegenheid van het nieuwe jaar echt gezellig ruzie. Niet om een gestolen kiekeken of om een of andere voetbalploeg, maar wel Nieuwjaar zelf. De ene Hindoe beweert dat het echt Nieuwjaar is, de andere ontkent het met grote gebaren en knokkelpartijen. Het is niet te verwonderen want de Hindoes hebben wel 12 verschillende kalenders. Ook al zouden ze het eens geraken over de grond van de zaak, het begin van het nieuwe jaar, dan zouden onze vrienden nog niet feesten, want hun godsdienst verbiedt het feesten.

In Madrid bestaat de gewoonte om klokslag 12 uur 12 druiven in te slikken; voor wie maar een klein mondje heeft volstaat het om evenveel druivenpitten op te peuzelen. In Hongarije streelt men dan weer een zwart zwijntje in de Sint-Sylvesternacht. Daarom vindt men in alle drankhuizen zo'n zwart zwijntje.

O wee als de eerste bezoeker in Zweden een meisje of een vrouw is. Dan loopt er beslist iets verkeerd. Gelukkig komen onze Zweden een beetje tot inkeer en wordt het maar een traditie. Hoe kan een bezoekend meisje nu ongeluk betekenen, nietwaar jongelui? In Wijnegem worden er aan een bezoeker borrels geschonken en dat betekent dat de bezoeker het ganse jaar welkom zal zijn. We hopen nu maar dat uw eerste bezoeker geen belastingontvanger zal zijn ... En zeker geen vrouwelijke belastingontvanger!

150 JAAR WIJNEGEMSE MEZEVANGERS

Vik Werrebroeck

Wanneer de Wijnegemse Mezevangers op 5 oktober 2014 naar Antwerpen trekken voor hun jaarlijkse uitstap, zal dit niet zo maar een dagje mezevangen zijn. De uitstap staat ook in het teken van het 150-jarig bestaan van de vereniging. Hiermee zijn de Mezevangers een van de oudste verenigingen van Wijnegem. Meer nog: het is de enige vereniging in Vlaanderen en daarbuiten die deze traditie nog in ere houdt.

Het mezevangen is een oud volksgebruik dat in Vlaams-Brabant, Oost-Vlaanderen en vooral in Antwerpen bestond. In het *Antwerpsche Nieuwsblad* nr. 119 van dinsdag 5 oktober 1819 wordt reeds melding gemaakt van dit volksgebruik. Veel schriftelijke bronnen over het mezevangen zijn er echter niet, gewoon omdat dit eigenlijk niet al te veel aandacht verdiende: het was maar amusement en tijdverdrijf voor het gewone volk! In twee Antwerpse boeken vinden we toch wel wat informatie, namelijk in *De parochie van miserie* (1941) van John Wilms en in *Plezante Mannen in een Plezante Stad (Antwerpen tussen 1830 & 1880)* (1913) van Edward Poffé. Beide boeken behandelen het volksleven in Antwerpen en meer bepaald met verwijzingen naar het Sint-Andrieskwartier, ook wel ‘de parochie van miserie’ genoemd, omdat in deze wijk vooral heel gewone mensen woonden die het niet erg breed hadden en hun handen vol hadden om te overleven en de eindjes aan elkaar te knopen. De meeste gezinnen waren er bovendien erg kroostrijk.

In de maand oktober trokken en trekken de mezevangers op jacht. Op dat moment vindt de ‘mezentrek’ plaats van vogeltjes die uit Polen en Noord-Duitsland wegtrekken om in Noord-Frankrijk te gaan overwinteren. Ze vliegen dan in groten getale over onze gewesten, ideaal om als prooi te dienen voor de mezevangers.

De vele Antwerpse verenigingen waren alle gevestigd in een café, en de Sint-Andrieswijk spande blijkbaar de kroon. In oktober trokken de mezevangers in groepen van een dertigtal personen in stoet naar ‘den

buiten'. Vooraan liep de uilendrager, die in een kevie of kooi de uil meedroeg die als lokvogel voor de mezen diende. Hij was tevens de 'ceremoniemeester' en werd gevolgd door trommelaars, later ook door trompetters en andere muzikanten. De mezenvangers droegen een soort van uniform dat meestal bestond uit een witte broek, een blauwe boerenkiel, een rode zakdoek rond de hals en een hoofddekseel zoals een hoge hoed, een bolhoed of een faas. Ze droegen ook allemaal een tarstok of lijnstok bij zich. Dit was een stok die aan het uiteinde voorzien was van een aantal dwarsstokjes, die werden ingesmeerd met de 'tar' of lijm waaraan de meesjes dan zouden blijven kleven. Na een tocht van twee tot drie uur waren de mezenvangers op de buiten, waar ze zich verdekt opstelden in een houtkant. De uil, soms vergezeld van een meesje in een kooi, moest de mezen lokken met zijn 'getok', zijn typisch geluid. De vogeltjes kwamen in groep om de uil te verdrijven of kwamen het beest gewoon plagen, gingen op de uitgezette lijnstokken zitten en waren gevangen. De mezenvangers namen de beestjes van de stokken en ze werden nadien meegenomen om opgegeten te worden - vooral de koolmees, want daar was het 'meeste' vlees aan - of om aan vrienden en kennissen uit te delen. Die hielden die dan in een kooitje als huisdier of als zangvogel. Na de vangst werd in een herberg een stevig maal genomen, met het nodige gerstenat overgoten, en 's avonds trok men in stoet terug naar de stad. Dat dit in een soms behoorlijk dronken toestand gebeurde is een quasi zekerheid.

In Wijnegem had men in de loop van de negentiende eeuw zeker ook contact met de Antwerpse mezenvangers: de afstand van 't stad naar den buiten en dan speciaal Wijnegem, het kon niet beter...

De Wijnegemse Mezevangers ontstonden in de schoot van harmonie De Wijngaard, gesticht in 1859. Deze harmonie had een boetecommissie, die streng toekeek op de toepassing van het reglement. Op een aantal 'misstappen', zoals te laat komen op de repetitie, niet meegaan op uitstap in de eigen gemeente of ergens anders, het instrument niet goed onderhouden... stonden boetes. Na vijf jaar werd beslist om de inkomsten uit deze boetes te gebruiken voor een extraatje: een mezenvangersuitstap voor muzikanten en ereleden, met een teermaaltijd. Zo werden in 1864 de *Wijnegemse Mezevangers* gesticht, onder leiding van de boetecommissie van de harmonie. Het bestuur bestond uit een voorzitter, twee boetemeesters en enkele leden.

In oktober trokken de mannen op mezenvangst, oorspronkelijk op de derde zondag van oktober, later op de eerste zondag. De uitstappen werden te voet gemaakt naar een van de buurgemeenten; later werd gebruikgemaakt van het openbaar vervoer zoals tram en bus; nu is de afstand eigenlijk geen beperking meer. Of ze ook werkelijk mezen vingen, konden we nergens achterhalen, maar het zou verwonderlijk zijn indien dat niet het geval was. Het mezenvangen was een alom bekend volksgebruik en op dat ogenblik was de vogelvangst nog niet verboden. Dit veranderde in 1873 met de wet die de vangst van insectenetende vogels verbood. Hierdoor verdween het mezenvangen echter niet; de traditie bleef bestaan, al werd er niet meer echt mezen gevangen. De lijmstok werd vervangen door een wandelstok en de uitstap werd een feestelijke dag met een teemaal en het bezoek aan een aantal herbergen (*foto hieronder: Ossendrecht, 1998*). Dit werd natuurlijk allemaal overgoten met het nodige gerstenat.

Een dagje mezenvangen kent een heel traditioneel verloop. Om negen uur 's morgens wordt in het lokaal verzameld. Alle leden dragen hetzelfde uniform: een blauwe boerenkiel, een rode zakdoek met witte bollen om rond de hals te binden, een faas (zwarte pet) op het hoofd; de ereleden dragen allen een wandelstok. Daarna wordt het reglement voorgelezen. Voor vele grote of kleine overtredingen moeten de mezenvangers een boete betalen. De boetemeesters houden dit in het oog en rammelen met de boetebus als een vermeende overtreding opgemerkt wordt. Deze boete wordt echter graag betaald, want ze

vloeit terug onder de vorm van geestrijk vocht, zie vooral artikel 12. Voor volgende overtredingen is een duidelijke boete vastgesteld:

	1969	1981	2002
Art. 1 Te laat komen bij het vertrek	5 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 2 Kledij de ganse dag niet in orde houden	5 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 3 Vloeken of vuile praat vertellen	2 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 4 Spuwen of overgeven	5 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 5 Een stuk in zijn voeten drinken	5 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 6 Vrouwen kussen	5 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 7 Dansen met een vrouw	2 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 8 In een café komen waar de uil niet is binnengedragen	2 fr.	5 fr.	1 mees
Art. 9 Bus- of uilendragers anders aanspreken dan met hun titel	2 fr.	5 fr.	1 mees
Art.10 De uil treiteren	5 fr.	5 fr.	1 mees
Art.11 De uil laten stelen	10fr.	5 fr.	2mezen
Art.12 Een pint drinken die iemand anders betaalt	3 fr.	10fr.	1 mees
Art.13 Te laat komen bij het blazen van de klaroen, voor het vertrek	2 fr.	5 fr.	1 mees
Art.14 's Avonds zijn kledij niet tijdig binnenbrengen	20fr.	5 fr.	2mezen
Art.15 Als niet-muzikant geen wandelstok dragen	5 fr.	5 fr.	1 mees

Daarna wordt een minuut stilte gehouden ter nagedachtenis van overleden mezenvangers. Wat later vertrekt de stoet onder leiding van de uilendrager om met muziek enkele cafés in Wijnegem te bezoeken (en dat worden er steeds minder). Dan worden de troepen verzameld om te vertrekken naar de gemeente waarmee verbreederd wordt. De laatste decennia gebeurt dit met een autobus. Gewoonlijk wordt een harmonie of fanfare gecontacteerd om ter plaatse de mezenvangers-uitstap te kunnen organiseren. Het traditionele middagmaal met een onveranderlijk menu, wordt verorberd: tomatensoep met balletjes, gekookte aardappelen met savooien en stoofvlees. Sinds 1975 wordt na de maaltijd de 'Ridder in de Gouden Mees' bekend gemaakt. De laureaat krijgt een medaillon voor bewezen diensten als muzikant of als mezenvanger. Hij moet dit ereteken altijd bij zich dragen tijdens de

uitstap. Na het ‘teermaal’ komen de mezevangers opnieuw bijeen om een rondgang te maken door het dorp waar ze te gast zijn, en daarbij worden enkele drankgelegenheden bezocht. Na het avondmaal, traditioneel boterhammen met kaas en kop met mosterd, wordt de weg terug naar Wijnegem aangevat.

Zoals in de tabel is te lezen, hebben de Wijnegemse Mezevangers in 2002 een eigen munt ingevoerd, namelijk de *mees*. Deze munt kan in waarde veranderen en is het betaalmiddel voor de boetes tijdens de uitstap. In 2002 waren 3 mezen 1 euro waard, nu betaal je 15 euro voor 20 mezen.

Het mezevangen bleef bestaan in de schoot van de harmonie De Wijngaard tot in de jaren 80 van de vorige eeuw, toen er vanuit de harmonie wat tegenreactie kwam. De harmonies ‘De Wijngaard’ en ‘De Vrijheidsvrienden’ waren gefusioneerd tot het ‘Harmonieorkest De Wijngaard-Vrijheidsvrienden’, dat een bloeiende jeugdwerking had en samenwerkte met de Wijnegemse Muziekacademie. De muzikale optochten werden naar het achterplan geschoven, en na een enquête bij de leden kwamen ook een aantal delicate punten omtrent het mezevangen naar boven. Dit leidde in 2006 tot een definitieve scheiding tussen de harmonie en de Mezevangers, die vanaf dan een onafhankelijke vereniging werden.

Het feit dat de vereniging, waarvan de heemkring het archief beheert, intussen 150 jaar bestaat, zal niet onopgemerkt voorbijgaan. Voor dit jubileum heeft bovengetekende een boek samengesteld over het mezevangen in het algemeen, een eerste ‘historische benadering van dit gebeuren’ en over de Wijnegemse Mezevangers in het bijzonder. Een feestweekend wordt ingezet op donderdag 11 september met een ontvangst op het gemeentehuis, op vrijdag 12 september wordt een muzikale rondgang door Wijnegem georganiseerd en op zaterdag 13 september is de grote samenzang met Axl Peleman en zijn collega’s van Zingeleng gepland. Daarna komt tgroePeke iedereen muzikaal uitnodigen om een Wijnegemse samenzang te houden. Op 5 oktober trekken de mezevangers op uitstap naar Antwerpen: heenreis per boot over het Albertkanaal, terug met de tram.

Wie interesse heeft voor het boek *150 jaar Wijnegemse Mezevangers* (15 euro) kan contact opnemen met de voorzitter Bart Vercammen, bartcam@pandora.be of met Vik Werrebroeck, viktor.werrebroeck@telenet.be.

IN MEMORIAM LODE DIELTIENS

(WIJNEGEM 18.9.1926 – LIER 10.7.2014)

Tony Dieltiens

Louis, koster, Lode, meneer Dieltiens, va, vake en vava: onder één van deze namen blijf je bekend bij allen die je hebben mogen kennen.

Louis,

Als eerstgeboren kleinzoon moest je volgens de traditie je grootvaders naam voortzetten en *Louis* heten. De ambtenaar van burgerlijke stand noteerde *Ludovicus*. Je werd geboren op 18 september 1926 in de Bergenstraat te Wijnegem. Met vader Eugeen en moeder Martha woonde je in bij je grootouders. Vader was smid en samen met hem genoot je van de zondagse wandelingen door de rijke natuur die de Schijnvallei toen bood. Zo'n wandeling eindigde steevast in herberg 't Steentje, om de hoek in de Schoolstraat, met een pint voor vader en 'een stuk chocolat' voor jou: kindergeluk in de jaren dertig.

Bergenstraat 5, het geboortehuis van Lode Dieltiens. Daarnaast: Lode als kind.

Je was met ouders, zus Simonne en broer Henri al naar de Turnhoutsebaan verhuisd, toen pastoor Naulaerts kwam pleiten om je naar het Klein Seminarie van Hoogstraten te sturen. Met het stoomtrammeke

ernaartoe en wekenlang van huis. Maar de oorlog kwam en nog erger: vader stierf in 1942, een week voor je jongste broer Tony werd geboren. Op slag werd je volwassen geacht: de baker gaan roepen, het nieuws gaan melden, de doop regelen, als vijftienjarige (met toelating van het bisdom) peter worden, met de fiets voedingswaren smokkelen bij de familie van moeder in Sleidinge.

In 1944 studeerde je af als tweede van de retorica. Alleen Senne Rouffaer moest je laten voorgaan. Een jaar later werd het huis aan de Turnhoutsebaan zwaar geteisterd door een V-bom. Een tijdelijk onderkomen in Sleidinge werd gedurende twee jaar jullie woonst. Je hield er van het buitenleven. Het Meetjesland was jou toen al erg dierbaar door de vakanties bij nonkels en tantes en kozijns en nichten. En het werd nog méér, want je leerde er Rosa kennen.

Koster,

Ondertussen begon je te studeren aan het Instituut voor Kerkmuziek, het Lemmensinstituut te Mechelen: lessen in Mechelen, oefenen op de piano thuis, op het orgel in de kerk van Wijnegem en van Schilde-Bergen. Je behaalde het diploma van laureaat, je gaf wat privélessen en werd organist in de kerk aan 'den Dam' in Antwerpen. Later kreeg je een aanstelling als koster-organist van de Sint-Pieterskerk in Berlaar. Om les te kunnen geven ging je ondertussen nog bijstuderen aan het Conservatorium te Antwerpen.

Niettegenstaande de afstand bleef je in contact met Rosa. Jullie trouwden en gingen in Berlaar wonen. Het kosterschap heb je vijftig jaar volgehouden. In het begin dagelijks drie missen, later alleen nog tijdens het weekend. Huwelijken en begrafenissen hoorden er ook bij, en je dirigeerde al die tijd het Sint-Pieterskoor.

Lode,

In Hoogstraten groeide je Vlaams bewustzijn onder invloed van Ast Fonteyne en van Vlaanderen-genegen priester-leraars. Je Franse voor-naam spoorde echter niet met je Vlaamse overtuiging. Voor familie en leeftijdsgenoten bleef je Louis, maar in je nieuwe omgeving en als componist van Vlaamse liederen werd je Lode.

Je liefde voor het volkse Vlaamse lied uitte zich ook in je jarenlange medewerking, als dirigent, aan het Zangfeest. Niet de politieke impact kwam voor jou op de eerste plaats, wel het instandhouden van waardevol liedrepertoire.

Meneer Dieltiens,

De diploma's van het Conservatorium openden de weg naar het muziekonderwijs: middelbare scholen, muziekacademies, later alleen nog het Conservatorium van Antwerpen en het Lemmensinstituut, dat intussen de weg naar Leuven had gevonden.

Niemand van je oud-leerlingen heeft je *ondergaan*, ze hebben je allemaal *beleefd*. Streng en rechtvaardig, maar tegelijkertijd minzaam, begrijpend en aanmoedigend. Menig huidige muzikant heeft het aan jouw aanmoedigen te danken dat hij nu 'professioneel' is. Je maakte de soms wat saaie notenleer appetijtelijk door een persoonlijke aanpak. Van die kant klinkt een massakoer van dankbaarheid.

De talrijke koorwerken en een schier eindeloze reeks bewerkingen van en begeleidingen voor volksliederen en liturgische gezangen hebben ervoor gezorgd dat je ook in die werelden duidelijke sporen hebt nagelaten.

Va, vake, vava,

Je huwelijk met Rosa gaf het leven aan vier kinderen: Koen, Veerle, Roel en Lieven. Consequent Vlaams genaamd en meervoudig getalenteerd. Zij gingen mettertijd hun eigen weg en met hun partners Annemie, Jan, Ilse en Noëlle brachten ze nieuwe talenten en nieuw leven in de familie: dertien kleinkinderen en tien achterkleinkinderen. Je was vorige week nog zo fier toen je zei: "Toch mooi dat de kinderen en de kleinkinderen goed hun weg hebben gevonden in het leven!"

De Schijnvallei, het Meetjesland, het Neteland: het waren landschappen die je in je hart droeg! De laatste twee, die je het meest bewust hebt beleefd, heb je ook muzikaal bezongen.

Met Rosa en de kinderen koos je in de vakanties andere horizons: de bergen en de Provence waren je uitverkoren bestemmingen. Met de kinderen uit huis en een dagje ouder werd het de Moezel. Je was een harde werker, maar waar het kon ook een levensgenieter. Een goede maaltijd, een lekker glas wijn, mooie muziek, een gezellige familie-babbel of goed gezelschap... meer moest dat niet zijn.

Je had er na je pensionering méér van willen genieten, maar de gezondheid van Rosa ging achteruit en de mogelijkheden werden minder. Iedereen staat vol bewondering voor de zorg waarmee je haar nog vele jaren hebt omringd. In de schaarse vrije momenten wijdde je je aan een nieuwe hobby: aquarelschilderen. Je volgde cursussen en nam Rosa mee. Ze zat steeds naast jou terwijl jij met verf en water landschapjes op het papier borstelde.

Toen ze drie jaar geleden overleed, kwam het zware verdict voor jezelf: een ongeneeslijke en pijnlijke kanker, die zich door een aantal chemobeurten niet liet overmeesteren. Toen eind vorig jaar alleen nog de pijnbestrijding overbleef, zei je: “De laatste beweging van een symfonie gaat meestal *allegro* of zelfs *presto*. Ik hoop dat *mijn* laatste levensdeel *molto adagio* mag gaan.” Je hebt je geweerd, je hebt niet opgegeven, je bent blijven plannen maken. Je bent tot de laatste bewuste ogenblikken attent en beminnelijk gebleven.

Je was een man uit de duizend. Dank je wel voor je rijke leven! Hoe kunnen we je meer eren dan door bij dit afscheid veel van je muziek te programmeren? Het is vast niet ongepast om hier nu met z'n allen je onsterfelijke melodie uit 1960 te zingen: *Nachtegaaltje*, op tekst van Dries De Hollander. Emma heeft er een mooie tekening bij gemaakt.

(Vervolgens zong een bomvolle kerk het sprankelende liedje mee: het aangrijpendste moment van de indrukwekkende uitvaartdienst, die op 16 juli in Berlaar plaatsvond en tijdens dewelke dit in memoriam werd voorgelezen.

Meer informatie over leven en werk van de betreurde musicus kan men vinden in het artikel Ten huize van Lode Dieltiens, dat Paul Vigoureux schreef voor ons tijdschrift van december 2003. - red.)

Mededelingen

Reacties

Van Guido Cuyt, erevoorzitter van AVRA, ontvingen we volgende mail naar aanleiding van het artikel Jubileum 50 jaar Heemkring:

‘Gefeliciteerd met uw jubileum. AVRA, gesticht in 1963, en heemkring zijn als het ware leeftijdsgenoten. Met belangstelling las ik dan ook het historisch overzicht van Vik Werrebroeck. Daarin is echter een kleine onjuistheid geslopen. De boomstamwaterput die nu te zien is in de hal van het gemeentehuis, is niet opgegraven door de heemkring aan de Ganzenweg, maar in 1990 door de AVRA (Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie) bij de Steenakker aan de Houtlaan. Hij dateert uit de 9de-10de eeuw. Zie ook de website van de gemeente.’

Daarmee is die fout rechtgezet, waarvoor dank. Een andere reactie kwam van erelid Frank Saenen. We citeren eruit:

‘Beste mensen van de heemkring, mag ik u feliciteren met de bijdrage Is ons bouwkundig erfgoed vogelvrij? De auteur legt hierin de vinger op de wonde van onze kortzichtige omgang met waardevol erfgoed. Het cliché dat een heemkring zijn gemeente meestal wil verbokrijken, kan hierbij meteen van tafel worden geschoven. Ik ben nauwelijks vertrouwd met de Wijnegemse gemeentepolitiek, maar ik weet toch dat uitgerekend die partijen het huidige bestuur vormen, die waardevolle traditionele architectuur en duurzaam wonen zorgvuldig zouden moeten koesteren. Het kan toch niet dat in een gemeente waarin een erfgoedpionier als Axel Vervoordt oud en nieuw op een harmonische en doordachte wijze wil vormgeven, de steeds schaarser wordende interessante gebouwen tegen de vlakke zouden moeten gaan. Het zou het gemeentebestuur dan ook sieren als het op een waardige en intelligente manier de discussie zou aangaan en een langetermijnvisie zou ontwikkelen voor de openbare ruimte in Wijnegem.’

We danken de briefschrijver voor de steunbetuiging. Het bestuur van de heemkring was bereid om mee te werken aan de inventarisering van waardevolle niet-beschermden Wijnegemse gebouwen. Het College was echter van oordeel dat erfgoedschepen Paul Van Dael dat werk evengoed zelf kon doen. De heemkring is alvast blij dat de inventaris

er effectief komt en heeft er het volste vertrouwen in dat de schepen zich consciëntieus van die opdracht zal kwijten. Intussen vernemen we via de media dat het gemeentebestuur daadwerkelijk wil investeren in de Vlemincktoeren en daarvoor naarstig op zoek is naar een privé-partner. Er is dus toch nog hoop voor ons bouwkundig erfgoed.

Voorbije activiteiten

Op vrijdag 11 april 2014 werd de tentoonstelling ‘Van Wyneghem naar Wijnegem’ plechtig geopend in ‘t Gasthuis. Deze opening werd voorafgegaan door een feestzitting naar aanleiding van het 50-jarige jubileum van heemkundige kring Jan Vleminck.

Links: Op de feestzitting namen vier sprekers het woord: v.l.n.r. huidig voorzitter Vik Werrebroeck en de oud-voorzitters Theo Seerden, Hugo Rau en Paul Vigoureux. Rechts: pianist Elias Van Dyck en flutist Joris Vercruyssen verzorgden de intermezzo's.

Na het welkomstwoord van voorzitter Vik Werrebroeck luisterde een goedgevulde zaal naar drie korte toespraken. Hugo Rau, die in 1964 Davidsfondsvoorzitter was en medestichter van de heemkring, schetste een beeld van die beginperiode, die vooral in het teken stond van de figuur van Jan Vleminck. Hij verraste de aanwezigen met de mededeling dat het boek over deze kasteelheer-dichter, dat bijna 50 jaar geleden al was aangekondigd, binnenkort alsnog zal verschijnen. Paul Vigoureux, die voorzitter was van 1978 tot 1998 en nadien nog eens twee jaar, legde de nadruk op het feit dat een heemkring steunde op de onbaatzuchtige inzet van vrijwilligers, die voor alles en nog wat in de bres moesten springen en daarvoor niet altijd voldoende werden gewaardeerd. Als derde spreker kwam Theo Seerden aan de beurt, die Paul Vigoureux als voorzitter opvolgde. Hij schotelde de zaal enkele

luchtige anekdotes en persoonlijke herinneringen voor uit zijn tijd. Tussen deze drie sprekers in zorgden twee begaafde leerlingen van de muziekacademie, pianist Elias Van Dyck en fluitist Joris Vercruysse, voor muzikale afwisseling met een gesmaakte vertolking van de piano-sonate 'Pastorale' van Beethoven en van 'La flute de Pan' van Jules Moûquet. Tot slot bedacht Vik Werrebroeck sprekers en muzikanten met een kleine attentie en sprak hij zijn warme waardering uit voor het werk dat de huidige ploeg van vaste medewerkers (foto) presteert.

In de hal werd daarop aan de zowat 130 genodigden en kringleden een receptie aangeboden. Vooraleer de voorzitter de tentoonstelling voor geopend verklaarde, namen schepen Paul Van Dael namens het gemeentebestuur en voorzitter Jef Plasmans namens de Cultuurraad nog even het woord om de jarige heemkring geluk te wensen.

En dan was er natuurlijk de tentoonstelling zelf: een visuele geschiedenis van de Wijnegemse straten, met een twintigtal oude kaarten van Wijnegem en evenveel vergrotingen van oude postkaarten in de kapel, en met daarnaast een fotografische confrontatie tussen het straatbeeld van de prille beginjaren van de jubilerende heemkring en dat van nu. We telden 1.839 bezoekers, van wie ruim de helft op tweede paasdag. Daarmee werd dit het grootste succes sinds '700 jaar familie van Havre' in 2004. De catalogus is uitverkocht en ook het jubileumboek ging vlot van de hand. 114 bezoekers namen deel aan de prijsvraag; 34, o.a. winnaar Peter Baets, konden alle foto's foutloos situeren. En last but not least: naar aanleiding van de tentoonstelling mochten we

liefst vijftien nieuwe leden begroeten, toch weer een teken dat het werk van de heemkring op ruime waardering kan rekenen.(ls)

Op zaterdag 14 juni bezochten een twintigtal leden de resten van het Spaans Bastion onder de Frankrijklei. Deze zestiende-eeuwse omwalling kwam tijdens het Spaanse bewind onder Keizer Karel tot stand en werd enkele jaren geleden gedeeltelijk blootgelegd. Vanwege de grote cultuurhistorische waarde keurde het Vlaamse Gewest een ultieme reddingsoperatie goed, waarbij een deel van het bastion werd ondergebracht in een parkeergarage en voor het publiek toegankelijk werd gemaakt.

De heemkring dankt de stadsarcheologen en in het bijzonder Leo De Schutter, die het bezoek hebben mogelijk gemaakt, en tevens de gids Paul voor de boeiende rondleiding. Het bezoek werd zoals gewoonlijk afgerond met een frisse pint, aangeboden door het bestuur.(pl)

Komende activiteiten

Op zaterdag 4 oktober 2014: jaarlijkse Heemdag van Heemkunde Vlaanderen plaats in de voormalige landloperskolonie van Merksplas. Het thema is: 'Arme zielen, rijk verleden. Omgang met armoede en marginaliteit doorheen de tijden'. Het programma vermeldt voor de voormiddag twee lezingen: door Hadewijch Masure over 'Armenzorg in de Zuidelijke Nederlanden 1200-1800' en door Toon Horsten over

'Vagebonden, verschoppelingen en weldadigheidskolonies in de periode 1800-1993'. Na het middagmaal zijn er om 14.30 u. geleide bezoeken, naar keuze aan de onvrije kolonie van Merksplas, de vrije kolonie van Wortel, het Gevangenismuseum in Merksplas of de Dodendraad in Zondereigen. Om 16.30 slotzitting en receptie.

Inschrijven kan tot uiterlijk 22 september met antwoordkaart of via www.heemkunde-vlaanderen.be. Deelname kost 35 euro (of 15 euro zonder maaltijd), over te schrijven op rek. BE79 0682 2185 9033 van Heemkunde Vlaanderen. Belangstellenden kunnen meer en preciezere informatie vinden op de vermelde website of via ons secretariaat.

Op zaterdag 11 oktober 2014 worden we in het Xaveriuscollege te Borgerhout opgewacht door oud-leerkracht en lid van onze kring Ivo Vermeiren. Hij zal ons uitleg geven over leven en werk van Alfred Ost en ons de weelderige muurtekeningen laten zien die deze Vlaamse expressionistische kunstenaar in verscheidene gangen en lokalen van het gebouw heeft aangebracht tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen hij er door de paters jezuiten werd opgevangen. We komen om 15 uur rechtstreeks bijeen aan de hoofdingang van het college, aan het pleintje van de Collegelaan in Borgerhout. Deelname aan dit bezoek is gratis, maar uiterlijk op 6 oktober inschrijven, telefonisch of per mail op het secretariaat (zie colofon), is gewenst.

Samen met enkele andere verenigingen als Davidsfonds, Curieus en Strijders 40-45 en enkele specialisten werkt onze heemkring mee aan het door de gemeente georganiseerd Project Eerste Wereldoorlog. De komende jaren zullen telkens rond 11 november diverse activiteiten georganiseerd worden om die 'Groote Oorlog' te herdenken. Het project zou in 2018 uitmonden in een tentoonstelling over Wijnegem in de beide wereldoorlogen. Voor dit jaar vermelden we alvast twee interessante lezingen (toegang 5 euro):

- op woensdag 5 november om 20 u. in de theaterzaal: André De Laet over De moerassen van vlees en bloed (de historische achtergrond en de politiek-economische gevolgen van de Eerste Wereldoorlog);

- op maandag 10 november om 20 u. in de theaterzaal: Katrien Van Hecke over De Groote Oorlog in romans (literaire lezing).

Naast deze lezingen is er ook nog de muzikale vertelling 'Papaver', op zondag 2 november om 10.30 u. (10 euro). Meer informatie vindt men in de programmabrochure van 't Gasthuis.

Fotowedstrijd: herinnering

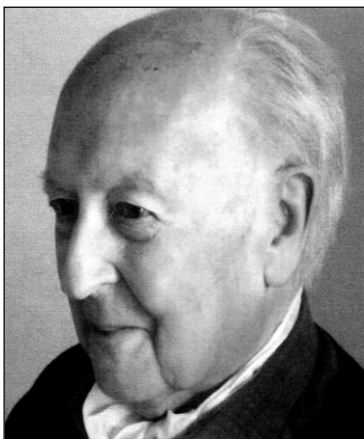
De fotowedstrijd van de jubilerende heemkring met als thema ‘Mijn kijk op Wijnegem in 2014’ loopt nog tot 31 december. Iedereen die in Wijnegem woont of gewoond heeft mag deelnemen. Drie foto’s kunnen ofwel digitaal bezorgd worden op vikwerre@gmail.com, ofwel op formaat A4 afgedrukt bij de voorzitter worden gepost: Marktpllein 8/1. We rekenen op een ruime deelname van onze leden! Het volledige reglement is nog altijd te krijgen bij onze bestuursleden.

Familienieuws

Op 25 juni 2014 overleed ons erelid Guido Meganck, echtgenoot van Maria Verbiest, ten gevolge van een zware val in zijn woning. Hoewel in Borgerhout geboren (4 oktober 1941) werd hij spoedig een bekende Wijnegemnaar, niet alleen door zijn werk in de bank, maar vooral door zijn engagement in het verenigingsleven, o.a. als voorzitter van de KWB. Hij was de laatste jaren ook een trouwe en enthousiaste deelnemer aan de activiteiten van de heemkring.

Op 10 juli 2014 overleed in het UZA te Edegem ons medelid Fernand Van Aken, echtgenoot van Yvette Wils. Hij was geboren in Berchem op 2 december 1932 en woonde in de Acacialaan. Verdere gegevens zijn ons niet bekend. De uitvaartdienst vond in de kerk van Wijnegem plaats op 18 juli.

Eveneens op 10 juli overleed in Lier de bekende componist-dirigent Lode Dieltiens. Hij was in de Bergenstraat in Wijnegem geboren op 18 september 1926, maar vestigde zich in 1950, na zijn huwelijk met Rosa Goethals, in Berlaar. Ook nadien bleef hij contact houden met zijn geboortedorp, o.a. als lid van de heemkring. In april bezocht hij nog onze tentoonstelling. Een in memoriam door zijn jongere broer Tony vindt men elders in dit nummer.

Het bestuur betuigt zijn deelneming aan de getroffen families.

Illustraties:

Tony Langley: 4, 5, 6, 25a

Leo Spaepen: 8, 17b, 49a

www.vgv.be: 9

Archief HK Jan Vleminck: 11, 22, 46

Familie Van der Linden: 13ab, 28

Guy Beddegenoodts: 16

Van Wyneghem naar Wijnegem (cat., 2014): 17a

www.delcampe.net: 19

Rik Wouters & co – Door de Grote Oorlog getekend (cat., 2014): 20

www.conmemora.com: 25b

Were di 1964: 31, 34, 40

www.foment.free.fr: 37

www.advalorum.weebly.com: 42

Tijdschrift HK Jan Vleminck 2003/3: 49b

Archief Gazet van Antwerpen: 51

Hugo Gerstmans: 54ab, 55

Ivo Broeckx: 56